

ВСТУП

Актуальність теми. Основна мета пенітенціарної реформи, яка закріплена Міністерством юстиції України в стратегічному документі «Паспорт: реформа пенітенціарної системи та пробації», - забезпечити систему пенітенціарної безпеки суспільства шляхом виправлення та ресоціалізації осіб, які вступили в суперечність із законом. Досягнення цієї мети, крім реалізації ряду конкретних стратегічних цілей, передбачає узгодження цілей пенітенціарної реформи з іншими реформаторськими заходами, що здійснюються в країні, що зумовлене єдністю їх соціально-політичної спрямованості.

Режим регулює життя у в'язницях постійно та протягом усього строку покарання і впливає на частоту рецидивів виправних установ. Він встановлює обмеження поведінки засуджених і, отже, визначає їх правовий статус.

Ув'язнення забезпечується режимом, встановленим в установах покарань закритого типу, положення якого створюють різні умови для покарання стосовно до різних категорій ув'язнених. Кримінальне законодавство визначає норми та вимоги режиму, які є загальними для всіх видів виправних установ закритого типу та регулюють виконання покарань у вигляді позбавлення волі. Тим самим режим утримання у колонії мінімальної безпеки значно відрізнятиметься від колонії максимальної безпеки. Таким чином, особливості пенітенціарного режиму в колоніях різного типу проявляються у відносно великих чи менших законодавчих обмеженнях, що застосовуються до ув'язнених, а точніше, у наданні їм більших чи менших обсягів прав.

Виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів є метою діяльності органів виконання покарань.

Виправлення та ресоціалізація в'язнів вже багато років лишається незадовільною, а матеріальні та побутові умови виконання покарань не відповідають основним вимогам, не кажучи вже про міжнародні стандарти.

Режим як складна соціально-правова категорія та правовий інститут - це вираження кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, яке до сьогодні залишається головним та найефективнішим засобом боротьби зі злочинністю.

Тому необхідність вивчення цих проблем призвела до вибору теми.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. Проблеми режиму виконання та відбування покарання, охорони кримінально-виконавчих установ закритого типу у різні часи досліджувалися як окремо, так і в комплексі з іншими питаннями діяльності установ виконання покарань. Вагомий внесок у дослідження справили праці таких вчених як Є.Ю. Бараш, І.Г. Богатирьов О.І. Богатирьова, І.В. Боднар А.В. Градецький О.М. Гумін А.П. Гусак М.Я. Гуцуляк О.В. Дащенко В.І. Диренко, О.М. Жук, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, Д.О. Зубов, А.Н. Ігнатов, В.В. Коваленко, Т.Л. Кальченко, П.П. Козлов, О.Г. Колб, І.М.Копотун, В.Н. Кудрявцев, Н.А. Линенко, М.І. Лисенко, Р.С.Маковик, М.С. Пузирьов М.В. Романов, Н.В. Рябих, І.В. Саленков, О.О. Северин, А.Х. Степанюк, Ю.М.Ткачевский, В.М. Трубников, В.О. Човган, О.В. Щербина, Є.Г. Ширвиндт, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець, А.М. Яковлев, І.С. Яковець, М.М. Яцишин та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дослідження виконано на кафедрі тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби. Тема дипломної роботи відповідає темі наукових досліджень кафедри тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби на 2017–2021 роки «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам» (державний реєстраційний номер 0117u007206).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз правового регулювання режиму у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- з'ясувати поняття та складові елементи режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- визначити соціальну функцію та складові режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк;
- дослідити причини та умови вчинення засудженими порушень режиму виконання та відбування покарань у кримінально-виконавчих установах закритого типу;
- розглянути нагляд, ізоляцію та роздільне тримання засудженими в кримінально-виконавчих установах закритого типу;
- дослідити забезпечення зв'язків засуджених з зовнішнім світом в кримінально-виконавчих установах закритого типу;
- з'ясувати елементи прогресивної тюремної системи та їх відображення в режимі виконання та відбування покарання;
- розглянути імплементацію міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у національно-кримінально-виконавче щодо режиму виконання та відбування покарань в кримінально-виконавчих установах закритого типу;
- визначити основні напрями реформування діяльності підрозділів установ виконання покарань з забезпечення дотримання режиму виконання та відбування кримінальних покарань.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що регулюють діяльність підрозділів установ виконання покарань із забезпечення дотримання вимог режиму в кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Предметом дослідження є діяльність підрозділів установ виконання покарань із забезпечення дотримання вимог режиму в кримінально-виконавчих установ закритого типу.

Методи дослідження були обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У роботі застосовувалися діалектичний метод пізнання, загальнонаукові (системний, функціональний та ін.) і спеціальні методи правових досліджень (формально-догматичний та ін).

Історичний метод в поєднанні із логічним послужив методологічною основою для виявлення закономірностей виникнення і законодавчого закріплення режиму його реалізації в умовах сьогодення.

Системно-структурний метод був використаний в роботі для дослідження видів засобів регулювання запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу як елементів системи. Самі засоби регулювання запобігання вчиненню злочинів та їх види елементи є відкритими системами, що складаються із систем нижчого порядку і належать до ширших систем.

Формально-догматичний метод при дослідженні режиму у кримінально-виконавчих установах закритого типу як форми реалізації правовідносин, був застосований при дослідженні поняття «режим», «ізоляція».

Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні особливостей засобів регулювання запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу та їх порівняння.

З метою поглибленого дослідження, пізнання і вивчення питання «Діяльність підрозділів установ виконання покарання із забезпечення дотримання вимог режиму в кримінально - виконавчих установах закритого типу» було використано зазначені методи у сукупності.

Наукова новизна отриманих результатів.

Дана робота виступає комплексним дослідження в якому розглянуто вітчизняний та закордонний досвід науковців характеру розуміння режиму відбування та виконання покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

На основі вище зазначеного, нами було сформовані наступні наукові положення :

у перше:

– розглянуто можливість заміни умовно-дострокового звільнення пробаційним наглядом та внесення у зв'язку з цим змін в Кримінальний кодекс України;

набуло подальшого розвитку:

– дослідження стану імплементації міжнародним стандартів с сфері забезпечення прав і свобод засуджених осіб до позбавлення волі у національне законодавство України;

– дослідження причин та умов вчинення засудженими порушень режиму виконання та відбування покарань у кримінально-виконавчих установах закритого типу;

– дослідження елементів прогресивної тюремної системи та їх відображення в режимі виконання та відбування покарання в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені в дослідженні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій сфері – як основа для подальшої теоретичної розробки тактико-психологічних прийомів допиту в кримінальному провадженні;

б) у правотворчості – як основи для внесення змін у законодавство, що стосується зобов'язань, пов'язаних із ризиком;

в) у навчальному процесі - основні положення і висновки, отримані за результатами дослідження, можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та у навчальному процесі, підготовці підручників, навчальних

посібників і методичних вказівок, а також у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація матеріалів дипломної роботи магістра.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (92 найменування), додатків. Повний обсяг дипломної роботи магістра становить __ с., з яких основний текст – __ с., список використаних джерел – 11 с.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

1.1. Поняття та складові елементи режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк

Вимоги євроінтеграційних процесів в Україні створюють належні умови для адаптації до сучасних європейських стандартів та принципів у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Одним із важливих напрямів оптимізації Державна кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України є забезпечення в установах виконання покарань (далі - УВП) порядку виконання та відбування покарань (режиму) та наближення вимог останніх міжнародних принципів та стандартів, рекомендації міжнародних організацій у сфері виконання покарань. Режим регулює життя в місцях позбавлення волі постійно та впродовж усього покарання впливає на рівень повторності виконання покарань. Він встановлює межі допустимої поведінки ув'язнених і тим самим визначає їх правовий статус. Вимоги режиму однаково обов'язкові для всіх засуджених та працівників УВП.

Слід зазначити, що в навчальній, науковій та спеціалізованій літературі існує багато різних визначень, які використовують термін «режим», такі як: «режим ув'язнення», «режим тримання під вартою», «режим виконання покарань», «режим відбування покарання», «пенітенціарний режим» тощо. Щодо визначення терміна «режим», слід зазначити що він завжди характеризувався багатовимірністю і не мав єдиної теоретичної інтерпретації. Через неоднозначне застосування та тлумачення терміна «режим» важливо уточнити його особливості та зміст.

Сьогодні серед всіх заходів, передбачених кримінально-виконавчим законодавством, режим є основним засобом корекції засуджених.

У кримінально-виконавчих установах виконання покарань закритого типу режим - встановлюється і регулюється нормами національного права та міжнародних стандартів, обов'язковими до засудженого порядку поведінки, що містять елементи покарання, спрямовані на досягнення цілей покарання.

Режим виконання та відбування покарань означає сукупність норм кримінального законодавства, які регулюють порядок та умови виконання та відбування покарань, які забезпечують виконання покарань засуджених та створюють умови для ефективного використання інших засобів вплив [1, с.

Термін «режим» походить від французького слова «regime», та в словнику іноземних мов визначається як: 1) державна структура, режим управління; 2) точно встановлений порядок життя: роботи, відпочинку, сну, харчування тощо; 3) система правил, заходів, необхідних для тих чи інших цілей, наприклад, режим економії; 4) умови діяльності, роботи, існування певного явища [2, с. 423].

Подібне тлумачення наведено в правовій енциклопедії: режим (фр. regime, від лат. regimen управління, керівництво) - 1) система методів політичної влади в країні; 2) процедура, встановлена національними законами та нормами міжнародного права у сфері зв'язків з громадськістю (національний режим, правовий режим, прикордонний режим, правовий режим, режим морського дна, надзвичайний стан, режим найбільшого сприяння, режим роботи підприємства, робочий часовий режим, режим таємності, режим у місцях позбавлення волі) [3, с. 267].

Є. Г. Ширвіндт визначив, що режим в радянських виправно-трудовах установах - це сукупність правил поведінки в'язнів, встановлених законами або відомчими актами, а також самими в'язнями в порядку самодисципліни та самоорганізації, метою яких є навчання в'язнів жити в команді, свідомо дотримуючись дисципліни, поважати закони та правила соціалістичного гуртожитку, дисципліновану поведінку в колективі [4, с. 11].

У ВТК УРСР в Загальних положеннях ст. 3 було зазначено, що режим у виправно-трудовах закладах повинен полягати у зміцненні в тих хто вчинив злочини, тих особливостей характеру та навичок, які могли б запобігти їх подальшим злочинам і супроводжуватися обов'язковим використанням праці, а не заподіянням фізичних страждань, шкоди здоров'ю, яке принижує людську гідність. У главі 1 «Режим» глави VII, що має назву «Загальні правила утримання під вартою», додатково зазначалося, що режим у виправних закладах ґрунтувався на правильному поєднанні принципів примусової праці засуджених та культурно-просвітницької роботи (стаття 47) Режим базується на прогресивній системі, зважаючи на те, що в залежності від характеру та якостей засуджених та тривалості їх перебування в тих чи інших виправних закладах вони могли б у більшій чи меншій мірі продемонструвати свою автономію та ініціативу (стаття 49). Режим також згадувався в нормах, що регулюють правила тримання під вартою в трудових, сільськогосподарських, фабричних, промислових колоніях та спеціальних ізоляторах (статті 98, 109) [5, с. 5-24].

М.О. Ліненко розуміє режим, яким керуються норми кримінального законодавства, порядок виконання та відбування покарань у вигляді позбавлення волі, що передбачає спільне затримання в'язнів, застосування виправних трудових заходів, а також підтримання належної дисципліни, запобігання правопорушенням [6]. Порівняння та аналіз визначень поняття «режим» у нашій науковій, навчальній та спеціалізованій літературі показує, що режим трактується дуже неоднозначно, тому існує більше трьох десятків визначень. Таким чином, суть цих визначень коротко зводиться до того, що означає режим: 1) порядок виконання покарання у виправній колонії; 2) порядок утримання у виправній колонії; 3) встановити правила поведінки засуджених; 4) порядок життя та праці ув'язнених; 5) діяльність виправної колонії; 6) система заходів та методів, що сприяють освіті; 7) сукупність норм, що визначають обсяг обмежень для засуджених та порядок їх виконання; 8) порядок здійснення кримінальних покарань та залучення

засуджених до праці, виховної роботи, загальної та професійної підготовки; 9) порядок виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі, в якому виражається покарання, що забезпечує профілактичний та виховний вплив [7, с. 33].

Вибір правового режиму обумовлений характером кримінально-виконавчого законодавства, його суто захисного, обмежувального характеру. Правовий режим для засуджених осіб до позбавлення волі завжди є обмежувальним, оскільки його метою є обмеження свободи засуджених, джерелом певних обмежень фізичної, майнової, моральної та іншої властивості. Виконання покарання у вигляді позбавлення волі - це звернення до засуджених до сукупності юридичних обмежень, встановлених законом. Цей обов'язок стосується адміністрації УВП, яка у своїй діяльності регулюється законами та іншими нормативними актами. Адміністрація установ організовує належний режим і забезпечує контроль за її виконанням. У разі порушення встановлених норм ув'язнених, вони можуть бути піддані дисциплінарній відповідальності та примусу до виконання вимог режиму.

У правовому регулюванні режиму важливе місце займає Конституція України, яка консолідує та регулює найважливіші аспекти життя суспільства та держави. Відповідно до ст. 19 Конституції України, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в порядку, передбаченому Конституцією та законами України [8].

Кримінально-виконавчий кодекс України відіграє важливу роль у системі законодавчих актів, що регулюють режим. У КВК України, зокрема, зосереджені вимоги до нового розуміння режиму, розглядаються деякі його елементи тощо. Важливі положення режиму та його обов'язкове дотримання принципів справедливості, людства та верховенства права містяться в ряді міжнародних правових актів: Загальної декларації прав людини, Кодексу поведінки працівників правоохоронних органів, Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність,

поводження та покарання, Зводі принципів захисту усіх осіб, яких піддано затриманню або ув'язненню в будь-якій формі тощо [9, с. 355].

В той же час, особливу роль у правовому забезпеченні режиму відіграють відомчі нормативні акти ДКВС:

- Інструкція з організації охорони та нагляду у виховних колоніях, затверджена наказом ДДУПВП № 220/дск від 20.11.2004 р. (для службового користування),

- Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 28.08.2018 №

- Наказ ДДУПВП N 140 від 03.10.99 «Про затвердження Інструкції про охорону та нагляд за засудженими у виховно-трудовах колоніях Державного департаменту України з питань виконання покарань» [11].

В.М. Трубников пропонує визначити режим виконання покарання зводом правил кримінально-виконавчого права, які регулюють порядок та умови відбування й виконання кримінальних покарань, що забезпечують засудженим створення умов для ефективних засобів виховного впливу [12, с.

Поняття режиму в виправних установах сформульовано в кримінально-виконавчому праві. Відповідно до ч.1 ст. 102 КВК України, це визначається як порядок виконання покарання, що забезпечує ізоляцію засуджених, встановлену законом та іншими нормативно-правовими актами; постійний нагляд над ними; виконання виконуваних їм обов'язків; реалізація їх прав та законних інтересів; безпека засуджених та персоналу; окреме влаштування різних категорій засуджених; різні умови утримання засуджених залежно від виду в'язниці; зміна умов тюрем [13].

Норми, що безпосередньо стосуються способу виконання та покарання у вигляді позбавлення волі, містяться в гл. 16 КВК України.

Режим як юридичне явище через його елементи пронизує всі сфери життя корекційних установ. У теорії кримінально-виконавчого права виділяються основні форми вираження режиму та їх відповідні функції.

1. Режим - як вираз кримінального покарання виконує каральні функції та функції соціального контролю. Режим як покарання - це не лише покарання, а й особливий спосіб життя засудженого, спричинений позбавленням волі, виходячи з вимог кримінально-виконавчого законодавства. Під покаранням традиційно розуміється певна кількість обмежень, виражених у режимі, встановленому законодавцем для різних видів виправних закладів. Крім того, обсяг обмежень може суттєво відрізнятися в межах єдиної виправної установи.

Залежно від поведінки, засуджені в виправних колоніях можуть проводитися в різних структурних підрозділах, що може змінити обсяг обмежень засуджених. Отже, каральні функції режиму здійснюються шляхом встановлення різних обмежень на права засуджених у процесі покарання у вигляді позбавлення волі.

Режим, що описує порядок виконання та виконання покарання у вигляді позбавлення волі, є важливим фактором у зміцненні дисципліни та запобігання правопорушенням як засуджених, так і інших осіб, які відвідують в'язниці. Режим вимагає ізоляції засудженого та визначає порядок здійснення засуджених наглядачів та контролю з використанням технічних засобів (ст.103 КВК України), передбачає проведення оперативно-розшукових заходів (стаття 104 КВК України), обшуки (частина п'ята статті 102 КВК України) та інші запобіжні заходи у виправних закладах. Що стосується інших осіб, які відвідують виправні установи, то правила режиму спрямовані на запобігання вчинення правопорушень як проти цих громадян, так і самі по собі. Зокрема, адміністрація виправного закладу має право проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів на території установи виправних установ та прилеглих до неї територій, а також видаляти заборонені речі та документи (частина 6 статті 102 КВК України). У зв'язку з цим функція соціального

контролю (профілактики) виражається в превентивному сенсі правильно організованого порядку виконання та покарання, що забезпечує запобігання вчиненню нових злочинів та інших злочинів як засуджених, так і інших осіб.

2. Режим, як один з основних засобів корекції засуджених визначено у ч. 3 ст. 6 КВК України та спрямований на те, щоб вони формували поважне ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил та традицій гуртожитку, а також для заохочення законної поведінки. Вимоги режиму включають, наприклад, залучення ув'язнених до суспільно корисної роботи засуджених (частина перша статті 118 КВК України), дотримання правил ввічливого поводження між собою та працівниками установи, забезпечення чистоти житлових приміщень, та чистоти робочих місць (правила внутрішнього розпорядку) та інші. За порушення цих приписів передбачені дисциплінарні заходи. Навпаки, сумлінне ставлення засуджених до їхніх обов'язків, дотримання ними встановлених правил поведінки може послужити підставою для заохочення засудженого. Таким чином, освітня функція режиму більшою мірою здійснюється примусом і спрямована на виховання людини, його вчення про дисципліну, дотримання правил поведінки, прив'язаність засуджених до цивілізованих відносин, у тому числі за допомогою просування їх законної поведінки.

3. Режим, як умова використання інших засобів виправлення, без належного порядку виконання та покарання, використання інших засобів корекційного впливу стає проблематичним. Навпаки, стан режиму, який відповідає вимогам кримінально-виконавчого законодавства, створює сприятливі умови для соціальної роботи, суспільно корисної роботи, загальної освіти, професійного навчання та громадського впливу. Таким чином, участь засуджених у навчальних заходах, передбачених розпорядком дня виправної установи, є обов'язковою (частина третя статті 123 КВК України). Виходячи з цього, функція забезпечення режиму є правовою основою для застосування виправних заходів для засуджених. Правила режиму визначають порядок залучення засуджених до роботи та організацію,

специфіку їхньої виховної роботи, отримання засудженими загальної освіти та професійного навчання, а також порядок забезпечення життя ув'язнених та організації їх вільного часу. Реалізація цих та інших нормативних актів забезпечується режимом ув'язнення.

Функції режиму реалізуються в їх єдності, взаємозв'язку, у всій своїй сукупності вони визначають зміст режиму тюремного ув'язнення.

Зміст режиму в виправних установах - це система правил, встановлених у кримінально-виконавчому законі, що визначають порядок і умови відбування та виконання покарань, а також забезпечення використання до засуджених засобів виправлення [14].

У вузькому сенсі режим може бути визначений як такий, що регулюється правилами виконання кримінально-виконавчої системи, і висуває покарання у вигляді позбавлення волі за вираження кари, забезпечення корекції та ресоціалізації, виховних та профілактичних заходів для в'язнів, що створює умови для застосування впливу карально-виховних заходів впливу.

У широкому сенсі режим у в'язницях та виправних закладах - регулюється нормами кримінального законодавства України порядку виконання та покарання у вигляді позбавлення волі для захисту інтересів особи, суспільства та держави від злочинних нападів, створення умов для корекції та ресоціалізації, запобігання нових злочинів як засуджених, так і інших осіб, забезпечення ізоляції засуджених, постійний нагляд за ними, виконання взятих на себе зобов'язань, реалізація їх прав та інтересів закону, безпека засуджених та працівників, використання прогресивної системи покарання.

Режим забезпечує не тільки ізоляцію, а й захист засуджених. Він забезпечує права, свободи та законні інтереси засуджених, забезпечує різні умови тримання під вартою залежно від типу установи кримінально-виконавчої системи, призначеної судом, забезпечує зміну умов тримання засуджених [15, с. 12].

Таким чином, режим у кримінально-виконавчій установі закритого типу можна охарактеризувати як сукупність законодавчо передбачених заходів, спрямованих на досягнення цілей покарання, що передбачають порядок виконання покарання, шляхом встановлення ізоляції засуджених та нагляд над ними у передбаченому законом порядку, що дозволяє реалізацію прав та законних інтересів засуджених та забезпечують безпеку самих засуджених та персоналу. Режим також передбачає окреме влаштування різних категорій засуджених та різні умови їх утримання, залежно від виду пенітенціарної установи.

1.2. Соціальна функція та складові режиму виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк

Серед функцій режиму в місцях позбавлення волі важливо відрізнити основні - ті, для яких воно створюється та регулюється законом, та ті, що забезпечують їх реалізацію.

Отже, основними функціями режиму є: соціальна функція; каральна функція; функція забезпечення ефективного застосування коригуючих заходів; виховна функція; функція регулювання кримінально-правової кари; функція спеціального та загального попередження; спеціально-попереджувальна функція.

Соціальна функція. Найбільш повно соціальна функція режиму виконання та відбування покарання реалізується при застосуванні до ув'язнених засобів виправлення та ресоціалізації.

Закріплення в Кримінально-виконавчому кодексі понять «виправлення» та «ресоціалізація» суттєво вплинуло на обговорення в цих явищ. У ч. 1 ст. 6 КПК України визначає поняття виправлення ув'язнених. Корекція означає процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та роблять його готовим до само направленого права на слухняну

поведінку. Виправлення полягає в тому, щоб змусити засудженого вносити корективи у свої соціально-психологічні характеристики, нейтралізувати негативне ставлення, примушувати положення закону про кримінальну відповідальність, а ще краще, прищеплювати дотримання закону. Досягнення такого результату визнається правовим виправленням, що саме по собі є важливим результатом застосування покарання, вагомим показником його ефективності.

Ресоціалізація - свідоме відновлення засудженого соціального члена повноправним членом суспільства; його повернення до самостійного соціального та нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого. Ресоціалізація - це складна соціально-правова категорія, яка охоплює різні сторони оновлення соціальних зв'язків, як під час, так і після відбування. Ось чому в пенітенціарній педагогіці ресоціалізація поділяється на пенітенціарну та постпенітенціарну. Ресоціалізація пенітенціарних установ - це вироблення у засудженого законослухняної поведінки у пенітенціарній установі; постпенітенціарна ресоціалізація включає комплекс заходів щодо роботи та влаштування на дому та встановлення стосунків з особою, звільненою для подальшої соціальної реабілітації після звільнення, в результаті чого засуджений перебуває у соціальному статусі та повернення до самостійного життя. Ресоціалізація в пенітенціарній педагогіці - це процес відновлення людини як соціально повноцінного члена суспільства, який здійснюється на основі застосування до неї комплексу правових, організаційних, психологічних, освітніх та інших заходів впливу на різних стадіях злочинної відповідальності, щоб повернути її до самостійного загальноприйнятого соціально-нормального життя. Проблема ресоціалізації є досить складною, це масштабна соціально-правова проблема. Не можна говорити про остаточну ресоціалізацію засудженого під час відбування покарання, протягом цього періоду можна вживати лише заходів для забезпечення його досягнення після звільнення. Основними передумовами успішного виправлення є готовність та

доброзичливість самих засуджених та встановлення зв'язків між установами виконання покарань та вільним суспільством. Метою виправного впливу на засуджених є збереження їх здоров'я та гідності та виховання почуття відповідальності та навичок, які допоможуть їм знову інтегруватися в суспільство, виконати вимоги закону та задовольнити їх життєві потреби після звільнення. Основними засобами виправлення та ресоціалізації ув'язнених є: встановлений порядок виконання та відбування покарань; суспільно корисна робота; соціально-просвітницька робота; загальна освіта та професійне навчання; громадський вплив.

Виправлення та ресоціалізація - ключові категорії застосування великої кількості кримінально-правових норм, які слід розуміти як сукупність державних та недержавних заходів, визначених кримінальним законодавством, іншими нормативно-правовими актами у сфері виконання та відбування вироки, шляхом виправного впливу на свідомість осіб, [16].

Ресоціалізація в'язнів в Україні є нагальною проблемою з кількох причин. На жаль, наша держава - одна з тих, де традиції судової влади здебільшого передбачають вироки, пов'язані з позбавленням волі, тобто тривалим виключенням людини зі звичного середовища.

Варто також врахувати надзвичайну популярність кримінальної субкультури, особливо в молодіжному середовищі. На думку А. П. Гусака, зростаючий вплив злочинної субкультури на суспільство, романтизація його архетипів стали сьогодні соціокультурною реальністю України. Неповнолітні, в силу своїх вікових особливостей, більше, ніж дорослі, піддаються негативному впливу макро- та мікросередовища [17].

У науковій літературі ресоціалізація визначається як напрям державної соціальної політики, спрямований на надання комплексу соціальних послуг ув'язненим, які відбували покарання а або особам, щодо яких ув'язнення було обрано в якості запобіжного заходу з метою до їх повернення в суспільство та включення як здорового і повноцінного. її членів [18]. Реалізація цього

напряму соціальної політики є результатом створення відповідних адміністративних механізмів взаємодії між установами виконання покарань, спеціалізованими державними установами, які покладаються на надання соціальних послуг ув'язненим як в установах виконання покарань, так і у вільному суспільстві. установи.

Серед основних проблем на шляху ефективної соціалізації українські вчені відзначає наступні:

- чинне законодавство України не визначає ні координатора, ні окремого суб'єкта, функціями якого є ресоціалізація засуджених;

- немає спільної мети, на яку повинна бути спрямована діяльність усіх суб'єктів, а саме: переорієнтація особистості, зміна системи її ідейних, моральних та правових переконань, відповідно до прийнятих норм і цінностей суспільства, формування у таких осіб здатності до незалежної стійкої законослухняної поведінки, реінтеграції в суспільство з постійною позитивною соціалізацією.

Для підвищення ефективності ресоціалізації українські вчені пропонують керуватися такими принципами: принцип врахування регіональних особливостей, соціальної та економічної ситуації; принцип багатогранності комплексу заходів щодо реалізації реабілітаційної програми; принцип партнерства (керівник підрозділу, педагог, психолог, соціальний працівник, дільничний уповноважений, лікар, священник) передбачає розподіл повноважень, рольову взаємодію та співпрацю різних установ та фахівців у реалізації програм реабілітації; принцип єдності психосоціальних, біологічних та педагогічних методів дії; принцип крокового (поступового) передбачає поступовий перехід від одного реабілітаційного заходу; принцип індивідуально-особистого, гуманістичного підходу визначає цілеспрямований та лагідний характер допомоги.

Надзвичайним питанням залишаються так звані альтернативні покарання, оскільки гуманізація пенітенціарної системи, а також судової влади в цілому передбачає зменшення кількості вироків, в результаті яких

громадянин ув'язнюється. На наш погляд, правий А.В. Градецький, який висловлює сумніви, що система, яка будується на ізоляції засудженого від суспільства, карає і пригнічує індивіда, справді здатна спонукати до ресоціалізації. Високий рівень рецидивізму ставить під сумнів ефективність системи виконання покарань та ефективність ресоціалізаційної діяльності державних установ, покликаних сприяти інтеграції колишніх засуджених. Результати діяльності установ виконання покарань свідчать про їх низьку ефективність у виправленні та перевихованні ув'язнених [19, с. 51].

Теоретично, і на практиці засоби правового захисту та ресоціалізація в'язнів вивчаються в односторонньому порядку і лише в призмі ув'язнення. Як результат, як підкреслює О. Богатирьов, вищезазначені засоби захисту, які слід застосовувати до ув'язнених, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, залишаються недостатньо дослідженими. Водночас це призводить до недостатнього знання в цій справі практиків Державної кримінально-виконавчої служби України, які безпосередньо працюють з такими засудженими [20, с. 59].

У зв'язку з цим громадські роботи вважаються широко використовуваними. За словами Н.Я. Гуцуляк, вони є джерелом поповнення бюджету органів місцевого самоврядування і виконуються не на користь жертви злочину, а на користь суспільства, їх мета - запобігання злочинності та сприяння відновленню злочинів. соціалізація засудженого шляхом безоплатної праці [21].

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути ретельна оцінка досвіду неурядових організацій. Світовий досвід показує, що волонтери разом із відповідними урядовими відомствами допомагають колишньому ув'язненому максимально швидко адаптуватися до реальностей життя поза пенітенціарною установою. Основними напрямками роботи цих закладів є надання психолого-педагогічної, правової, соціальної, наркологічної, медичної та матеріальної допомоги, спрямованої на запобігання відчуженню звільнених від суспільства.

Важливе місце в цій справі відводиться діяльності провідних релігійних конфесій, представники яких проводять душпастирські дії із засудженими як під час, так і після відбування покарання [22].

Звичайно, питання ресоціалізації не слід розглядати ізольовано від соціально-економічного стану нашої країни. Експерти показали, що злочинність має глибокі соціальні корені, тому однією з передумов розв'язання цієї проблеми є успішні реформи, а не лише правоохоронна система.

Каральні функції закріплені статтею 102 Кримінального кодексу, в якій зазначено, що режим встановленого законом порядку для виконання покарання передусім забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покарань, призначеного для засуджених, і зміну умов для засуджених. Каральний вплив режиму міститься в самих фактах позбавлення волі та в обмеженнях, що висуваються засуджених за нормами, що виражають зміст цього виду покарань. Характер обмежень залежить від типу колонії і може змінюватися під час покарання. Каральна функція режиму покликана стримувати засуджених від вчинення нових злочинів не тільки шляхом залякування, але й стимулюючи їх бажання одержати ті товари, які відповідно до закону можуть надаватися особам, які мають добру поведінку та ставлення до роботи.

Функція забезпечення ефективного застосування коригуючих заходів. Витончені та різноманітні завдання корекції та ресоціалізації засуджених не можуть бути вирішені лише шляхом покарання. Тому кримінальний закон передбачає принципове положення про необхідність звернення до осіб, які відбувають покарання, виправними заходами (статті 5, 6, 102 КВК), які не мають ознак покарання (соціально корисна робота, соціальна робота, загальноосвітня і професійна підготовка, громадський вплив). Ці заходи в процесі подання заяви поєднуються з покаранням, активно взаємодіють з режимом. І режим, у свою чергу, створює умови для їх ефективної реалізації.

Покарання у місцях позбавлення волі вимагає врегулювання закону багатьох аспектів життя, у тому числі тих, що не регламентуються за бажанням у такій деталі. Згідно з законом, засуджені повинні працювати, відвідувати виховні заходи, навчатися в школі чи на роботі. Забезпечення цих обов'язків узгоджується з метою корегувальних дій. За ухилення від виправних заходів, засуджені можуть підлягати дисциплінарній відповідальності.

Режим заходів щодо виправлення становить "точку підтримки", завдяки якій організація та сприйняття коригувальних дій поступово поглиблюють мету виховання. Спільно з режимом, заходи коригувальних дій сприяють правильному сприйняттю покарання засуджених, переконані в їх справедливості та необхідності йти без порушення встановлених правил поведінки.

Виховна функція. У процесі виконання покарання виконання покарання досягається завданням корекції - виправленням і ресоціалізацією (стаття 6 КВК) [13] прямо визначає, що режим є одним з основних засобів корекції та ресоціалізації засуджених. Реалізація виховної функції режиму дозволяє посилити її роль, посилити її виховання за допомогою покарань власною освітою. З цих позицій можна глибше зрозуміти можливості режиму, що передбачає формування належної поведінки засуджених.

Виховна функція режиму зводиться до того, що вона: може бути поштовхом для морального вдосконалення людини через вчинення засуджених переживань і страждань, пов'язаних із втратою свободи; сприяє утворенню засудженого, необхідного не тільки в колонії, але й у волі корисних навичок та якостей, оскільки він навчає його систематично, довгостроково і суворо дотримуватися встановлених правил поведінки; заохочує, разом з іншими засобами корекції та ресоціалізації, виховує засуджених до правової свідомості; допомагає подолати негативні риси людини, які вели її до вчинення злочину, усвідомити цінність втраченого

добра; сприяє вихованню стійкості засуджених до злочинів, скоєних в майбутньому.

Функція регулювання кримінально-правової кари. Режим в колоніях не лише визначає покарання у вигляді позбавлення волі, а і є регулятором його каральних повноважень, служить головним критерієм визначення засудженого виду виправної колонії з відповідним рівнем безпеки. Регуляторна функція режиму реалізується шляхом створення різних умов тримання під вартою залежно від характеру та ступеня соціальної небезпеки злочину, особи та поведінки засуджених під час покарання. Ці умови знайшли своє відображення у відповідних нормах кримінально-виконавчого законодавства, зокрема, у статтях 18, 94, 99-101, 138-140 КВК України.

Функція спеціального та загального попередження. Кримінально-правова кара, що виражається у вигляді позбавлення волі, відповідно до ст. 1 КВК використовується для запобігання вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими. Покарання засудженого, режим одночасно виконує функції виховання, спеціального та загального попередження.

Спеціально-попереджувальна функція режиму полягає в тому, що, по-перше, через організаційно-правовий вплив на засуджених у процесі покарання створюються такі умови, за яких вчинення злочину надзвичайно важко або неможливо; а по-друге, покарання, яке виражається в режимі, впливає на свідомість і волю засудженого, виняткову у його силі, викликаючи його моральні переживання та страждання, психічний стан, здатний стримувати засудженого від вчинення нового злочину. Ця функція здійснюється шляхом ізоляції та постійного нагляду за в'язнями, контролю за виконанням засуджених, переглядом кореспонденції, проведенням обшуків та опитувань, операційними пошуками та іншими заходами, безпосередньо спрямованими на запобігання злочину засудженим.

Режим також виконує загальну функцію попередження. Ступінь тяжкості умов покарання в колоніях визначає інтенсивність загального впливу: людина, яка ще не вступила на шлях злочинної поведінки, повинна

зрозуміти, що у разі вчинення злочину вона буде фактично покарана у відповідній формі виправної колонії, де їй будуть призначені відповідні обов'язки та правила поведінки, тобто будуть мати певні обмеження. Однак термін покарання, так і зміст цих обмежень важливі, залежно від виду виправних колоній. Прямий загальний превентивний вплив режиму позбавлення волі на осіб, які вже виконували такий вид покарання, і безпосередньо залежати від рівня організації та забезпечення процесу винесення покарання. У цьому сенсі загальне значення має реалізація таких основних вимог режиму, як ізоляція засуджених та забезпечення виконання засудженими своїх обов'язків. Поряд з ними засобом вирішення загальних завдань попередження є різні заборони та право обмежувати засуджених. Іншими словами, простежується тісний зв'язок між загальною профілактичною функцією режиму з особливою профілактикою та їх взаємозв'язком. [23].

Таким чином, всі функції режиму спрямовані на досягнення тих самих цілей: виховання засудженої людини; добровільне дотримання правил поведінки; виключення можливостей для вчинення злочинів і, у загальному підсумку, їх виправлення та ресоціалізація.

1.3. Причини та умови вчинення засудженими порушень режиму виконання та відбування покарань у кримінально-виконавчих установах закритого типу

Вчення про причини та умови злочинів взагалі та окремих правопорушень є невід'ємною частиною кримінологічної науки. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, завданням виявлення причин злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу є створення єдиної концепції, так званого «причинного комплексу», де різні детермінанти злочину та особистісні риси осіб, засуджених за порушення

Закону кримінальної відповідальності мали би своє місце і роль під час відбування покарань

А.П. Закалюк цілком справедливо розділив усі фактори, що спричиняють злочинність, на три основні групи:

1) детермінанти соціально-економічного, політичного, організаційно-управлінського, нормативно-правового, соціально-психологічного змісту, що визначають злочини та інші правопорушення у сфері економіки, управління, обслуговування;

2) детермінанти соціально-економічного, а також відповідного соціально-психологічного, культурного, морально-етичного змісту в значній мірі виробляються чинниками першої групи, насамперед матеріальними неприємностями та соціальними спотвореннями, що викликають самомотивацію, у тому числі з метою:

а) забезпечення основних матеріальних потреб та умов;

б) збагачення, задоволення за рахунок покращення повсякденного комфорту, розваг, моди, ювелірних виробів, розкішного життя тощо;

3) детермінанти соціального та індивідуального психологічного характеру, що відображають негативне, нігілістичне, виразно індивідуалістичне ставлення до інших людей, цінностей їхнього життя, здоров'я, честі, гідності, прав та інтересів, у тому числі власності, а також правових та моральних норм, які повинні забезпечити їх реалізацію та захист [24, с. 219].

Досить часто в юридичній літературі при аналізі причин певних правопорушень терміни «причини» та «умови» вживаються як однакові. Однак ці поняття різні. В. М. Кудрявцев підкреслює, що розмежування причин та умов правопорушень має наукове та практичне значення [25].

Разом з тим, не вивчивши заздалегідь усі особливості цього явища, неможливо визначити, що є причиною і що є наслідком. За словами В.І.Ремнева, «причина (лат. Causa - причина, мотив, початок) - те, що передує іншому і викликає це як наслідок (лат. Effectus - результат, наслідок) [26].

Умови, пов'язані з наслідком, більш опосередковані, ніж причини. Але різко протиставляти умови та причини неправильно, оскільки самі умови впливають на причини».

Вчені в галузі державної теорії та права займають подібну позицію, вважаючи, що причини - це негативні явища, що безпосередньо спричиняють їхнє вчинення, і умови - негативні обставини, які впливають (посилюють або послаблюють) причину або формують її [27].

У сучасній кримінологічній науці існує плюралізм поглядів на теорію визначення пенітенціарної злочинності, які певною мірою можуть бути застосовані при виділенні причин і умов вчинення засудженими порушень режиму виконання та відбування покарань у кримінально-виконавчих установах.

О.Г. Колб, досліджуючи попередження злочинів в УВП, виділив та обґрунтував дві основні групи детермінант злочинів: зовнішню (загальну) та внутрішню (пенітенціарну) (характерну лише для тюрем). Вчений зробив висновок, що останні є пріоритетними в колоніях, оскільки вони лежать у самій суті кримінального покарання у вигляді ув'язнення [28].

Інший погляд на характер визначення пенітенціарного злочину дотримується О.М. Джужа, який зазначає, що детермінанти пенітенціарного злочину лежать у двох площинах: по-перше, вони мають зовнішній характер, тобто знаходяться поза установами виконання покарань; по-друге, вони мають «внутрішню» природу: вони лежать у самій системі виконання покарань у вигляді позбавлення волі. Ми вважаємо, що позиції цих вчених повністю відповідають загальнофілософським категоріям загального та окремого і заслуговують на підтримку [29, 30].

Так, І. М. Копотун, продовжуючи детерміновану доктрину О. М. Джужа та О. Г. Колба, диференціював детермінанти злочинів, що призводили до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях, на дві групи: 1) детермінанти, пов'язані з організацією позбавлення волі; 2) детермінанти, пов'язані з виконанням професійних функцій персоналом [31].

Також у сучасній пенітенціарній кримінології досить поширеною є класифікація причин та умов (детермінант) вчинення злочинів у УВП на внутрішні та зовнішні. Серед вітчизняних дослідників пенітенціарної злочинності прихильниками класифікації причин та умов вчинення злочинів у кримінальних установах за внутрішніми (суб'єктивними) та зовнішніми (об'єктивними) є І. В. Боднар [32] та Д. О. Зубов [33]. Зокрема, І. В. Боднар встановив, що внутрішньою причиною пенітенціарної злочинної поведінки особи є її криміногенна мотивація, яка включає насильницьку, корисливу та корисливу, насильницьку мотивацію злочинної поведінки з метою досягнення та збереження авторитету та неформального характеру статусу ув'язнених. Зовнішні причини злочину пов'язані із ситуацією конфлікту злочинності між засудженими, адміністрацією та іншими суб'єктами. Його зовнішні умови полягають в особливостях мікросередовища, в якому засудженого було встановлено покарання у вигляді позбавлення волі. Водночас Д.О. Зубов приписує криміногенну мотивацію внутрішнім (суб'єктивним) причинам злочинів, вчинених засудженими у в'язницях відкритого типу, що включає: засудження засудженого до повного звільнення; підтримання та набуття авторитету серед засуджених; насильницька і корислива поведінка (проти інших злочинів). Щодо внутрішніх (суб'єктивних) умов вчинення злочинів засудженими у кримінальних установах відкритого типу, дослідник встановив обставини, що сприяють реалізації криміногенної мотивації та входження в суб'єктивну сферу особистості злочинця - інші властивості, психологічні процеси та біологічний стан. Доведено, що зовнішні (об'єктивні) причини вчинення злочинів засудженими у відкритих кримінальних установах пов'язані з конфліктною ситуацією між засудженими, адміністрацією та іншими суб'єктами. Зовнішні (об'єктивні) умови - особливості мікросередовища, в якому тримають ув'язненого під час відбування покарання з обмеженням волі. Позитивною ознакою запропонованої І.В. Боднар та Д.О. Зубовим класифікації причин та умов злочинів, засуджених в установах виконання покарань, до внутрішніх

(суб'єктивних) та зовнішніх (об'єктивних) є те, що цей поділ дозволяє в більшій мірі деталізувати об'єкт впливу.

НАПРЯМИ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ В КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИХ УСТНОВАХ ЗАКРИТОГО ТИПУ

2.1 Нагляд, ізоляція та роздільне тримання засудженими в кримінально-виконавчих установах закритого типу

Перше застосування ізоляції до людини простежується ще в первісному суспільстві, коли люди, об'єднані в племінні громади, за порушення табу - заборони, накладеної племенем, карали вигнану з групи (остракізм). Об'єктивні обставини свідчили про те, що первісну людину, позбавлену своєї сім'ї, вислану за межі її, насправді засудили до смертної кари [27, с. 111]. Можна припустити, що ізоляція як явище відбулася задовго до створення держави, утворення закону та системи покарань. Така ізоляція відповідала потребам тодішнього державного суспільства і служила регулятором суспільних відносин.

Термін «ізоляція» від французької «isolation» означає розділення, відокремлення когось чи щось, позбавляючи відносин із середовищем [2, с. 185]. З огляду на це, юридична категорія ізоляції, це тимчасові легальні межі соціальних відносин особистості (громадянина, іноземець, особи без громадянства) з попередньо оточуваним соціальним та природним середовищем проживання у спеціально встановленому та обладнаному місці, визначеному законом. Тобто ізоляція засуджених розглядається як розміщення у спеціально створених та належним чином обладнаних установах, які призначені лише для покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 63 Кримінального кодексу України). Ізоляція, засуджених до позбавлення волі, - це фізична ізоляція ув'язнених в установі, на певний термін, визначений вироком суду. Ізоляція створює засудженим до позбавлення волі у в'язниці значні правообмеження, не відомих їм раніше на волі. Це обмеження

таких прав як вибір місця проживання; вільного пересування; спілкування; способу життя та розпорядження своїм часом [34, с. 90].

Залежно від природи правильних обмежень, ізоляція ділиться на фізичну і духовну. Духовна ізоляція є негативним наслідком фізичної та регульованої здатності підтримувати соціально корисні стосунки через призначення, листування, спілкування зі ЗМІ тощо. Фізичну ізоляцію можна розділити на загальну, спеціальну, підкріплену і полегшену, в залежності від місця засуджених у певному окрузі певного рівня корекційної колонії безпеки, а також застосування дисциплінарного покарання. Фізична ізоляція не статична - вона залежить від поведінки засуджених і впливає на рівень духовного.

Фізична ізоляція засуджених, яка полягає у тому, щоб розміщення ув'язнених на певний період, має суто практичні переваги, на відміну від сучасних казарм та блочних видів організації ізоляції засуджених. При каральних формах ізоляції засуджених створюються умови для: 1) індивідуалізації процесу відбування покарання; 2) особиста соціальна робота з засудженими; 3) ефективне лікування хворих засуджених, особливо заразних форм захворювання; 4) мінімізація негативного психологічного впливу негативних засуджених на тих, хто ставав або перебуває на шляху виправлення; 5) забезпечення фізичної безпеки деяких засуджених від інших у разі міжособистісних конфліктів; 6) реалізація засудженого природного людського прагнення до ізоляції, що дуже важливо в умовах колонії для збереження їх життєвих набутих індивідуальних та особистісних характеристик; 7) захист від тиску групи; 8) формування особистого простору; 9) підвищення безпеки засудженого, у тому числі від психологічної агресії; 10) формування навичок для контролю санітарного стану приміщень; 11) простота контролю та нагляду з боку адміністрації; 12) більша зручність дотримання релігійних норм; 13) зниження небезпеки психологічної несумісності; 14) можливість реалізувати своє хобі або займатися суспільно корисною працею.

Головним засобом забезпечення ізоляції в'язнів є контроль та захист їх у виправних колоніях. Вони спрямовані на запобігання можливим порушенням ізоляції, такими як втеча, ввезення заборонених предметів та порушення внутрішньої локалізації. 79% опитаних працівників Державної кримінально-виконавчої служби України вважають, що це постійний нагляд та ефективний захист, що впливає на дотримання режиму та запобігання вчиненню правопорушень. Сьогодні існують об'єктивні потреби щодо їх удосконалення у таких сферах: оновлення та приведення у відповідність до міжнародних стандартів поводження з засудженими, переобладнання пенітенціарних установ, використання інженерних та технічних засобів захисту та нагляду, організація та реалізація охорони пенітенціарних установ та нагляд засуджених, якісне навчання персоналу та ефективні форми його контролю [35, с. 9].

Ізоляція ув'язнених, в першу чергу, досягається шляхом їх захисту, який розглядається як сукупність заходів, спрямованих на забезпечення ізоляції засуджених та запобігання їх втеч та іншим злочинам; Запобігання проникненню сторонніх установ та заборонених предметів використання засудженими; забезпечення зберігання матеріальних цінностей пенітенціарних установ [36, с. 40].

Ступінь ізоляції засуджених може бути різною в залежності від виду пенітенціарної установи: найвищою - у виправних колоніях максимального рівня безпеки, де певна частка засуджених в цілому виконує покарання у приміщеннях камерного типу, і найменший - в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами утримання під вартою [37, с. 17].

Контроль засуджених в колоніях включає:

- постійний контроль персоналом служби нагляду та безпеки, а також інших посадових осіб щодо поведінки засуджених у місцях їх утримання і проживання;
- впровадження встановленого режиму пропуску між житловими та промисловими зонами, окремими районами, магазинами та іншими

об'єктами, контроль за дотриманням заходів перевезення засудженого, встановленою виду одягу, правилами санітарії та гігієни праці;

- проведення перевірок наявності засуджених у місцях проживання та роботи;

- контроль за станом інженерних та технічних засобів захисту;

- проведення обшуків приміщень та персональних обшуків засуджених, а також огляд житлових районів та виробничих приміщень, вилучення предметів, статей та речей, які засудженим заборонено зберігати;

- забезпечення встановленої процедури та контролю за проведенням зустрічей та телефонних переговорів засуджених з їх родичами та іншими особами;

- огляд, перевірка та доставка програм, посилок та посилок, що надсилаються адресатам;

- технічне обслуговування транспортних засобів на території охоронюваних територій та контроль за завантаженням та розвантаженням;

- забезпечення встановленої процедури дисциплінарного виконання в приміщеннях дисциплінарних ізоляторів, приміщень камерного типу, карцерів та ін.;

- реагування на зміни в операційній ситуації в колоніях, вжиття заходів для її нормалізації, застосування у випадках, передбачених чинним законодавством, наручників, гамівних сорочки, гумових паличок та інші спеціальні засоби та ін. [38, с. 128].

Режим забезпечує реалізацію широкого кола відносин, що виникають при виконанні покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк [39, с.

ЄСПП передбачають тримання ув'язнених, що повинно включати збалансовану програму заходів, необхідних для нормальної діяльності людини [40].

Нагляд засуджених, а також соціальний контроль, спрямований на перевірку відповідності поведінки особового контингенту встановленим

нормам, що регулюють порядок виконання та покарання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі на певний період і життя позбавлення волі. Отже, адміністрування виправних установ проводить моніторинг засуджених осіб, які знаходяться на превентивних реєстрах, дотримуючись їх вимог до режиму, застосовує до правопорушників заходів, передбачених законом про вплив, складає адміністративні протоколи, здійснює затримання. Однак, контроль не може об'єктивно відображати зміст нагляду. Сутність контролю за засудженими полягає лише в визначенні фактів соціальної поведінки та в застосуванні до них заходів впливу. Нагляд повинен реєструвати найрізноманітнішу інформацію про засуджених з різними типами поведінки: активна позитивна, пасивна позитивна, пасивна негативна, активна негативна та нестабільна поведінка [41, с. 49].

Нагляд впливає на свідомість і поведінку засуджених, створює в них переконання та розуміння необхідності добровільного та добросовісного виконання вимог процесу виконання та покарання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі на певний строк та довічне ув'язнення. Особливе значення у вирішенні зазначеного питання стає частиною 2 статті 105 ЦВК України, згідно з якою режим в колоніях повинен мінімізувати різницю між умовами життя в колонії та за бажанням, що має сприяти підвищенню відповідальності засуджених осіб за їх поведінку та усвідомлення людської гідності [42, с. 144]. На наш погляд, надмірний контроль не сприяє появі поваги законів у в'язнів, почуття їх місця в суспільстві та логічно призводить до гніву та підкріплення антисоціальної установки в їхніх свідомості. Тому нагляд засуджених є пріоритетним напрямом у забезпеченні процесу виконання та виконання покарань у вигляді позбавлення волі на певний період їх життя

У кожній установі покарання організовується строго регульована щоденна робота з урахуванням особливостей роботи з різними категоріями засуджених, операційною ситуацією, сезоном, місцевими умовами та іншими особливими обставинами.

Розпорядок дня включає підйом, туалет, фізичні вправи, прийом їжі, працевлаштування, перебування на роботі та навчання, перевірка наявності засуджених, проведення виховних, культурних та спортивних заходів тощо. Це передбачає безперервний восьмигодинний сон засуджених та надання їм приватного часу не менше двох годин. Заборонено залишатись у спальному місці в непередбачений час для сну без дозволу адміністрації установи виконання покарань.

Принаймні один раз на місяць під час неробочого часу проводяться перевірки - перевірки зовнішнього вигляду та стану одягу та взуття засуджених.

Порядок дня встановлення включає порядок і час роботи всіх підрозділів, об'єктів та ділянок установи, включаючи ДІЗО, ПКТ, медичні частини, їдальня, перукарні, ванни, пральня, магазини.

Порядок дня, розроблений відповідно до стандартного графіка дня засуджених, затверджується наказом голови пенітенціарної установи, погоджується з керівником територіального відділення ДКВС, доведено до відома засуджених та працівників, розміщується на стенді в наступній частині, місця цілодобово обслуговують інші зміни, місця надання домашніх послуг засудженим та соціально-психологічним службам.

Наказ керівників пенітенціарних установ встановлює систему подання сигналів та команд для забезпечення виконання засуджених повсякденних процедур [10].

Стаття 10 КВК України визначає загальні засади права засуджених на особисту безпеку: У разі загрози життю та здоров'ю засуджених, які виносять покарання у вигляді позбавлення волі мають право звернутися до будь-якого працівника пенітенціарної установи з проханням забезпечити особисту безпеку. У цьому випадку посадова особа зобов'язана вживати невідкладних заходів для забезпечення особистої безпеки засудженого.

Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо передачі засудженого в безпечне місце, а також інші заходи щодо усунення небезпеки, приймає рішення про місце подальшого відбування покарання.

У разі загрози життю та здоров'ю засуджених, які відповідно до закону вирішили застосувати захисні заходи у зв'язку з їх участю у кримінальному провадженні, адміністрація пенітенціарної установи вживає заходів для забезпечення безпеки ці особи. Крім того, для зазначених осіб можуть застосовуватися наступні заходи:

ізольоване тримання;

переведення до іншої установи виконання покарань.

зміна умов утримання осіб, для яких застосовуються заходи безпеки, здійснюється відповідно до вимог, передбачених КВК України та законодавством України [13].

Отже, заходи кримінально-виконавчого впливу можна згрупувати за такими напрямками: заходи виховного характеру (заохочення) щодо засудженого до позбавлення волі (статті 130-131, 135 КВК України); заходи дисциплінарного характеру (примусове виконання, їх відповідальність) на засудженого до позбавлення волі (стаття 132-137 КВК України); превентивні заходи, спрямовані на запобігання злочинам, забезпечення безпеки персоналу та засуджених (стаття 10, 102-106, частина перша, стаття 151 КВК України [13], статті 18, 19 Закону України «Про державну кримінальну виконавчу службу України»[43]).

Отже, поняття «ізоляція засуджених» у кримінально-виконавчому аспекті це вимога режиму в виправних колоніях, яка є системою правил поведінки засуджених та персоналу, які визначають розміщення, правила руху та порядок спілкування осіб в установах виконання покарань, передбачених кримінально-виконавчим правом, як за межами, так і за її межами.

2.2. Забезпечення зв'язків засуджених з зовнішнім світом в кримінально-виконавчих установах закритого типу

У науковій літературі виділяються такі групи конституційних прав і свобод людини та громадянина: громадянські (особистісні), політичні, соціально-економічні та культурно-духовні. Ізоляція ув'язнених на строк позбавлення волі або обмежує здійснення індивідуальних прав і свобод, або в будь-якому випадку впливає на порядок їх здійснення.

Деякі вчені вважають, що при виконанні покарання у вигляді позбавлення волі людина піддається лише фізичній ізоляції, що є переліком обмежень щодо вибору місця проживання, вибору професії, вільного пересування, ведення індивідуального способу життя. На думку Р.С. Маковіка, в юридичному розумінні особа вважатиметься ізольованою лише тоді, коли вона зазнає повного переліку цих обмежень [34, с. 19].

Держава усвідомлює важливість підтримання суспільно корисних зв'язків засудженого та забезпечує максимально широку можливість їх підтримки. Часто звільнені з тюрми особи втрачають родинні зв'язки, і продовжують займатися злочинною діяльністю. Відповідно, кримінальний закон передбачає право засудженого на короткі та тривалі візити (короткий термін до чотирьох годин та тривалий - до трьох днів). Короткострокові візити надаються родичам або іншим особам у присутності представника колонії. Довгострокові візити надаються з правом співжиття та лише з близькими родичами (подружжям, батьками, дітьми, усиновлювачами, та сестрами, бабусями та дідусями, онуками). Довгострокові візити може здійснювати суб'єкт громадянського шлюбу, який проживав в одній сім'ї, але не був одружений, за умови, що мають спільних неповнолітніх дітей. Стаття 110 КВК України передбачає, що у разі тяжкої хвороби засудженого, яка загрожує його життю, керівник закладу охорони здоров'я ДКВС України дає дозвіл близьким родичам та подружжю засудженого відвідувати його. Такі

візити не враховуються до регулярних. Також сюди відносяться візити з надзвичайних подій, наприклад, при реєстрації шлюбу.

Перші відвідування, окрім побачень з адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, який на законних підставах надає юридичну допомогу особисто або від імені юридичної особи, а також адвокатом із захисту у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження, відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України після переведення його зі станції КДР на станцію ресоціалізації, оскільки перебування на станції КДР не передбачає відвідувань.

Наступна дата призначається після закінчення періоду, що дорівнює частині строку відділення тривалості року на кількість відповідних побачень, на які засуджений має право протягом року. Відхилення від зазначеного періоду не може перевищувати п'яти днів. Важливо, щоб невикористані дати в поточному періоді не переносилися. Також забороняється об'єднувати дати або розділяти одну дату на кілька періодів. Засудженим на їх прохання дозволяється замінити тривалі візити короткотерміновими. У всіх випадках короткострокові візити не можуть тривати менше двох годин, а тривалі відвідування - менше дня, якщо тільки людина не наполягає на коротких термінах сама [10].

Засудженим за нормами, встановленими статтями 51, 59, 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України, надаються короткострокові та тривалі побачення.

Короткострокові побачення надаються з родичами та іншими особами у присутності представника адміністрації установи виконання покарань.

З урахуванням поведінки засудженого під час відбування покарання, допущених порушень правил поведінки під час попередніх побачень, а також рекомендацій психолога короткострокові побачення можуть надаватися як у відкритих (без суцільного розмежувального скла та переговорного пристрою), так і в закритих умовах (через суцільне розмежувальне скло та переговорний пристрій).

Короткострокові побачення у закритих умовах відбуваються у випадках високого ступеня ризику порушення засудженим встановленого порядку проведення побачень, а також у випадку, передбаченому пунктом 1 розділу XV цих Правил.

Короткострокові та тривалі побачення засудженим, які перебувають у лікарняних закладах, надаються у порядку, встановленому цим розділом, за відсутності у засуджених медичних протипоказань.

Засудженим, які перебувають у закладах охорони здоров'я, тривалі побачення не надаються.

Тривалі побачення відповідно до статей 59, 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України надаються з правом спільного проживання і тільки з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки).

Тривалі побачення можуть надаватися подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало в шлюбі. У виправних колоніях такі побачення можуть бути надані подружжю за умови, що в них є спільні неповнолітні діти.

У разі тяжкої хвороби засудженого, що загрожує його життю, близьким родичам, дружині (чоловіку) засудженого (ї) надається дозвіл на його відвідування. Таке відвідування у рахунок побачень не зараховується.

Тривалі побачення при реєстрації шлюбу надаються позачергово.

Засудженим на їхнє бажання дозволяється замінити тривалі побачення короткостроковими.

Документами, що посвідчують особу, яка прибула на побачення, є документи, визначені частиною першою статті 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» та пунктом 16 частини першої статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», для неповнолітніх - свідоцтво про народження. Документами, які підтверджують родинні зв'язки подружжя, є

свідоцтво про шлюб, а для подружжя, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі - свідоцтва про народження спільних неповнолітніх дітей.

Об'єднання побачень або розділення одного побачення на декілька періодів не дозволяється.

Дозвіл на побачення надається начальником установи виконання покарань, його першим заступником або особами, які виконують їх обов'язки, за заявою засудженого чи особи, яка прибула на побачення. Перед отриманням такого дозволу заяву про надання побачення обов'язково реєструє молодший інспектор чергової зміни з проведення побачень.

Право відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі персоналу або виходу за межі виховної колонії у супроводі батьків чи інших близьких родичів для проведення короткострокових побачень надається засудженим на підставах та в порядку, встановлених статтями 143, 144 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Вихід за межі виховної колонії може бути призупинений у разі запровадження в установі режиму особливих умов.

На період виходу за межі виховної колонії засудженим за їх бажанням може видаватися одяг цивільного зразка.

Засуджені перед виходом за межі виховної колонії та після повернення підлягають особистому обшуку з роздяганням.

Короткострокове побачення за межами виховної колонії надається засудженим лише з батьками чи іншими близькими родичами (повнолітніми) у межах населеного пункту за місцем дислокації виховної колонії й закінчується не пізніше двадцятої години. Тривалість виходу засуджених за межі виховної колонії встановлюється начальником виховної колонії, але не може перевищувати норм, встановлених частиною другою статті 144 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Дозвіл на короткострокове побачення за межами виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів надається постановою

начальника виховної колонії або особи, яка виконує його обов'язки, за заявами засудженого та особи, яка прибула на побачення.

Батьків чи інших близьких родичів, які прибули на побачення, приймають начальник виховної колонії або його заступник, черговий помічник начальника установи. Їх під розписку за формою згідно з додатком 16 до цих Правил інформують про порядок супроводу засудженого за межами виховної колонії, правила його поведінки та відповідальність за їх порушення.

Черговий помічник начальника установи під розписку за формою згідно з додатком 17 до цих Правил доводить засудженому правила поведінки за межами виховної колонії та відповідальність за їх порушення.

Зазначені розписки долучаються до особової справи засудженого.

Листування ув'язнених допускається без обмеження кількості листів. Однак кримінальне законодавство передбачає не лише спілкування з близькими родичами та навколишнім середовищем, але й бути в курсі останніх новин, можливість отримувати посилки та передачі, а також без обмежень за рахунок коштів, наявних на їх особистих рахунках, книги, письмове приладдя, підписки на газети та журнали. Засудженому дозволено мати не більше десяти примірників книг, а кількість газет і журналів останнім часом не обмежена. Слід зазначити, що обмеження на зберігання копій книг реалізується лише з можливістю зберігання їх при собі.

Листування між засудженими, що перебувають у місцях позбавлення волі та не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації установи виконання покарань.

Листи опускаються до поштових скриньок в незапечатаному вигляді.

Приймання та облік посилок (передач) і бандеролей з лікарськими засобами (їх аналогами), медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації здійснюються відповідно до вимог Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я

України від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2014 року за № 990/25767 (з змінами).

Максимальна вага однієї посилки або бандеролі визначається Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 05 березня 2009 року № 270 (з змінами).

Продукти харчування і предмети особистого користування засуджені повинні зберігатися у відведених для цього та спеціально обладнаних місцях і приміщеннях (валізи, сумки, рюкзаки мають містити відомості про власника та перелік речей, який підписують засуджений та начальник відділення).

Засуджені за заявою та за власні кошти можуть відправляти родичам та іншим особам посилки (бандеролі) з продуктами харчування та предметами першої потреби, які придбані в крамниці установи виконання покарань, а також предмети та речі, що є в особистому користуванні засудженого або зберігаються на складі установи. Огляд таких відправлень проводиться молодшим інспектором чергової зміни у присутності засудженого. Квитанція про сплату поштових послуг і заява засудженого долучаються до його особової справи. Облік посилок (бандеролей), що відправляються засудженими, ведеться в картках обліку побачень, видачі посилок (передач) і бандеролей.

Родичам засуджених або іншим особам, які прибули до установи виконання покарань, адміністрація роз'яснює, що замість посилок (передач) і бандеролей вони мають можливість придбати у крамниці установи виконання покарань продукти харчування та предмети першої потреби з метою подальшого передання засудженим. У цьому разі зазначені особи подають заяву у двох примірниках із зазначенням найменувань, кількості та ваги продуктів харчування і предметів першої потреби для передання засудженому і в касі установи виконання покарань сплачують їх вартість. Після отримання засудженим такої передачі один примірник заяви повертається особі, яка

сплатила вартість передачі, а інший - долучається до особової справи засудженого.

У посилках і передачах забороняється передавати засудженим продукти харчування в скляній та металевій тарі, крім випадків придбання таких продуктів у крамниці установи виконання покарань.

Одним із досягнень у зниженні ізоляції є право ув'язнених користуватися Інтернетом. Зараз кожна виправна колонія надає це право ув'язненим. Хоча процес використання Інтернет засудженими має низку недоліків і потребує подальшого вдосконалення, використання таких програм, як Skype та відвідування інформаційних сайтів, дозволять обом підтримувати зв'язок з близькими людьми та сприятиме подальшій адаптації засудженого після відбування покарання і зрозумівши, що він є повноправним членом суспільства.

На підставі Переліку веб-сайтів, до яких дозволяється доступ засудженим, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2017 року № 3233/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20 жовтня 2017 року за № 1280/31148 (далі - Перелік), адміністрація установи з урахуванням вимог Кримінально-виконавчого кодексу України та Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28 серпня 2018 року № 2823/5, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 05 вересня 2018 року за № 1010/3246, розробляє список електронних адрес, до яких дозволяється доступ.

За заявою засуджених список може бути доповнений адміністрацією установи електронними адресами, зміст яких не суперечить вимогам статті

Засуджені можуть створювати електронну поштову скриньку та користуватися нею під контролем адміністрації установи. Засуджений може використовувати виключно особистий обліковий запис електронної поштової скриньки.

Адміністрація установи ознайомлюється зі змістом вхідних та вихідних повідомлень у разі, якщо це необхідно з огляду на індивідуальні ризики окремих засуджених. Засуджений письмово повідомляється про те, що його електронна кореспонденція підлягає перегляду, про що він на повідомленні про перегляд вхідних та вихідних електронних листів (додаток 1) ставить підпис про ознайомлення.

При ознайомленні зі змістом вхідних та вихідних повідомлень адміністрації та персоналу установи, які здійснюють перегляд, забороняється в будь-який інший спосіб використовувати електронну пошту та обліковий запис засудженого, крім дій, спрямованих на ознайомлення зі змістом вхідних та вихідних повідомлень. При здійсненні перегляду електронної пошти засудженого особа, яка вчиняє перегляд, вносить до журналу перегляду електронного листування засуджених відмітку про дату та час здійснення перегляду електронного листування, прізвище, ім'я, по батькові засудженого, електронна пошта якого була переглянута, адресу облікового запису електронної пошти, яка підлягала перегляду, інформацію про виявлення порушень законодавства та цього Порядку або про їх відсутність, зазначає свої посаду, звання, прізвище, ім'я та по батькові та ставить підпис. У разі якщо доступ до облікового запису мали інші особи, такий обліковий запис видаляється. Про видалення облікового запису адміністрація установи виконання покарань повідомляє засудженого під його особистий підпис.

У разі якщо доступ до облікового запису електронної пошти було отримано іншими особами злочинним шляхом, засуджений у разі встановлення такого факту має письмово повідомити про нього адміністрацію установи.

З метою виконання зазначених вимог засуджені під час реєстрації електронних поштових скриньок або доступу до вже наявних надають адміністратору логін та пароль від поштових скриньок, які адміністратор реєструє у журналі реєстрації логінів та паролів поштових скриньок засуджених

Доступ до поштових скриньок засудженим, які не надали логіни та паролі від них, забороняється.

Адміністрація установи за письмовою заявою засудженого надає дозвіл на користування засобами IP-телефонії та дозвіл на використання засобів відео зв'язку через Інтернет у порядку, передбаченому пунктом 2 розділу XIV Правил, які обліковуються в журналі обліку користування засудженими засобами IP-телефонії та в журналі здійснення засудженими відео зв'язку через мережу Інтернет.

Перед першим сеансом користування засудженим засобами IP-телефонії та відео зв'язку адміністрація установи під його особистий підпис попереджає засудженого про здійснення аудіо та відеозапису його розмови. Відповідна розписка долучається до особової справи засудженого.

У разі необхідності запис може бути переглянутий адміністрацією установи.

Листування між засудженими та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Європейським судом з прав людини, судами, а також іншими відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженими особами таких міжнародних організацій, прокурором, захисником у кримінальному провадженні, який здійснює свої повноваження, перегляду не підлягає.

Під час користування Інтернетом засудженим забороняється:

вносити будь-яку інформацію, у тому числі направляти листи, коментарі, знаки тощо та реєструватися на веб-сайтах, крім випадків створення та користування електронною поштовою скринькою в порядку, визначеному цим порядком, а також у разі необхідності здійснення реєстрації для користування дозволеними сайтами;

формувати будь-які бази даних та накопичувальні диски, у тому числі віртуальні;

відвідувати веб-сайти соціальних мереж, сайти, що пропагують жорстокість, насильство, еротичного або порнографічного змісту, переглядати

сайти, що можуть негативно вплинути на психічний стан засудженого, а також відвідувати сайти, що не входять до Переліку.

Користування Інтернетом проводиться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну [44].

Раніше адміністрація УВП самостійно вибирала коло дозволених інформаційних ресурсів, що спричинило необґрунтовані відмови від відвідування веб-сайтів із засудженими. Схвалення дозволеного списку допоможе краще впоратися з цією проблемою. Крім того, є певні сумніви щодо необхідності регулювання порядку використання глобального Інтернету на рівні КВК України. Нині розвиток інформаційних технологій проходить швидкими темпами, і відповідні зміни до закону набагато складніші, ніж підзаконні акти. Схоже, суттєвим недоліком цього законопроекту є перевантаження його норм, специфічних для підзаконних актів.

Крім того, адміністрація УВП забезпечує забезпеченню в'язнів телефонними дзвінками, не обмежуючи їх кількість у визначений час. З метою здійснення права на телефонні розмови всіх засуджених, які відбули покарання в установі, тривалість розмови одного в'язня не повинна перевищувати 15 хвилин. Телефонні дзвінки встановлюються у місці, визначеному адміністрацією УВП, для розміщення таксофонів та забезпечення доступності засобів мобільного зв'язку, які зареєстровані установою.

Сказане вказує на те, що ув'язнений, перебуваючи в установах виконання покарань закритого типу, залишається членом товариства, має можливість зустрічатися зі своїми родичами, телефонувати, дізнаватися про події в країні та світі через періодичну літературу, Інтернет.

На Шостому конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведженні з правопорушниками в Каракасі в 1980 році було зазначено, що «тривалі періоди обмеження свободи, особливо довічне ув'язнення, не служать бажаних цілей до тих пір, поки будуть вжиті належні

заходи щоб включити цих засуджених у загальне соціальне середовище на відповідному етапі». Одночасно Конгрес підкреслив важливість розробки програм щодо зайнятості, підготовки, а також соціальної, фізичної та психологічної підтримки [45, с. 34].

Організація загальноосвітнього навчання, професійно-технічної освіти і професійного навчання засуджених на виробництві здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» та в порядку, встановленому законодавством.

Доступ до вищої освіти осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не передбачений законодавством України, однак, на думку експерта Харківської правозахисної групи В. Човгана, доступ до вищої освіти для життя ув'язнених - це питання не повністю вирішено навіть на рівні міжнародному рівні. Проте на практиці в Україні відбудуться позитивні зміни. З новин дізнаємося, що вже декілька осіб в Україні отримали в умовах виконання покарань базову та повну вищу освіту [46].

Таким чином, можна сказати, що сьогодні освіта для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, розглядається як спосіб «витратити» час під час покарання, знайти принаймні найменший почуття майбутнього існування та, звичайно, запобігання суїцидальним справам засуджені та їх агресія щодо адміністрацій пенітенціарних установ. Тому на законодавчому рівні це питання потребує більш детального регулювання, зокрема щодо реальної можливості вищої освіти, наприклад, через дистанційне навчання.

Факт фізичної ізоляції громадянина, який залишається в місцях позбавлення волі судовим вироком, не може бути визнаний підставою для одночасного обмеження виборчих прав на період тюремного ув'язнення. Актуальною проблемою в Україні, і не тільки, є можливість здійснювати активне виборче право засуджених осіб. Більш того, декларація таких прав ще не означає їх фактичну реалізацію. Більше ніж у десяти штатах, які ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод, ув'язнені не можуть брати участь у виборах до законодавчих органів

через силу відповідного національного законодавства або відсутність необхідних умов. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Херст проти Сполученого Королівства» (№ 2) встановило прецедент, який зобов'язує ці держави змінити національне законодавство та привести його у відповідність до вимог ст. 3 протоколу. Таким чином, вищезгадана практика сьогодні стала ключовою для системи конвенційного права. Вибори на спеціальних виборчих дільницях, заснованих в установах кримінально-виконавчої системи, повинні проводитися в умовах, які гарантують, що виборці можуть вільно виражати свою волю під час голосування. Проте в ряді виборчих законів існують прогалини та неточності, які практично використовуються зацікавленими сторонами [47, с. 165].

За словами К. Оробець, голосування на території установ виконання покарань на виборах до органів державної влади різних рівнів, як показує практика, часто призводить до не контрольованості, різних зловживань та фальсифікацій, які перешкоджають визначенню реальної волі тих, хто вибирає, поставивши результат залежить від позиції адміністрації [48].

Засуджені також обмежені у реалізації права на інформацію: у порівнянні зі звичайними громадянами вони не мають можливості повною мірою брати участь у виборчій кампанії, основною метою якої є формування кандидатів на громадську думку та посаду кандидатів. Засуджена до в'язниці обмежена правом проведення мітингів та демонстрацій (стаття 39 Конституції України).

Стаття 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення» передбачає, що затримані мають право: подавати скарги, заяви та листи до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, члена або учасника яка є Україною, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, державних органів та посадових осіб у порядку, встановленому законом [49].

Особистий прийом засуджених відповідно до пункту III Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань:

Засуджені мають право викладати заяви та скарги в усній або письмовій формі від їх імені. Письмові пропозиції, заяви та скарги подаються через адміністрацію установ виконання покарань. Вони реєструються в канцелярії кримінально-виконавчої установи та надсилають їх адресатам не пізніше, ніж протягом трьох днів.

Пропозиції, заяви та скарги, адресовані адресатам, на отримання пакетів (переказів) та пакетів, датування дати, телефонні розмови, медична допомога, надання нерухомості, а також інші звернення, які можуть бути вирішені адміністрацією покарання, розглядаються на місці, не чекаючи результатів їх розгляду організаціями чи посадовими особами, до яких вони адресовані.

Адміністрація пенітенціарних установ повинна забезпечувати дотримання вимог Закону України «Про звернення громадян».

Пропозиції, заяви та скарги засуджених щодо рішень та дій адміністрації органів і установ виконання покарань не припиняють виконання цих рішень чи дій.

Особистий прийом засуджених здійснюється адміністрацією пенітенціарних установ, а також головами департаментів відповідно до графіків.

Співробітники ДКВС, його територіальні органи при відвідуванні установ виконання покарань отримують засуджених за питаннями, що входять до їх компетенції [50, с. 49].

Особистий прийом засуджених та засуджених здійснюється керівником установи, його заступниками та керівниками відділів та служб, психологом відповідно до графіку, так що він проводиться щодня протягом робочого дня, крім свят та свят. Зазначений графік доводиться до відома ув'язнених та засуджених.

Прийом в порядку пріоритету подання заявок та їх серійний номер в журналі прийому. Після прийому в журналі прийому, його результати

фіксуються, а також на запис про заявку про особистий прийом. Заява подана в індивідуальному випадку ув'язненого чи засудженого [51, с. 73].

Отже, регулювання та дотримання правил використання обмежень щодо прав засуджених є надзвичайно важливим питанням у пенітенціарній системі. Рівень обмежень прав засуджених визначає репресивний характер покарання та процес його виконання. Обмеження щодо прав засуджених повинні відповідати міжнародним стандартам. Частина 3 ст. 63 Конституції України зазначається, що засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законом та встановленими вироком суду. Обмеження щодо прав засуджених повинні встановлюватися лише законом. Не можуть бути встановлені обмеження щодо прав громадян за підзаконним законодавством, а також відомчими нормативними актами. Більше того, їх не можна передбачити за дорученням посадових осіб органів, які виконують покарання. Тільки обмеження прав, передбачені законом, можуть встановлюватися судовим рішенням, обмеження не встановлені рішенням суду як такими, і встановлені лише межі їх застосування, що виявляється в кількісних (тривалість покарання) та якісних показниках (тип покарання). Для визнання обмежень, передбачених законом, необхідно встановити відповідність наступним вимогам: 1) можливість обмеження закріплена в національному законодавстві; 2) правила повинні бути доступними для громадян; 3) норма не може розглядатися як закон, якщо вона не сформульована достатньою мірою чіткості, яка дозволяє людині співвідноситись з нею своєю поведінкою, оскільки ця особа, принаймні, загалом розуміла, що це вимагається законом; 4) закон забезпечує належний захист від свавільного втручання в основні права. Це положення відображено у пункті 60.1 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, в якій зазначено, що режим, прийнятий в установі, має прагнути звести до мінімуму різницю між життям у в'язниці та життям у свободі, яка вбиває "почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності та європейських правил пенітенціарної системи: обмеження, що застосовуються до осіб, позбавлених

волі, повинні бути мінімальними та повинні відповідати законній меті, яку вони дотримуються. Вони також повинні бути індивідуалізовані, автоматичні обмеження не дозволяються. Кожне обмеження повинно бути мотивоване на основі індивідуальної оцінки ризиків та потреб. Отже, будь-яке обмеження прав засуджених можливе лише за умови, що вони відповідають трьох компонентному тесту.

2.3 Елементи прогресивної тюремної системи та їх відображення в режимі виконання та відбування покарання

Основна мета прогресивної системи - постійне прагнення спонукати засудженого впливати на власну долю, власними зусиллями покращити своє становище шляхом переведення на вищу стадію прогресивної системи. Виховання - це двосторонній процес у тому сенсі, який передбачає, з одного боку, активне бажання вихователя позитивно впливати на засудженого, але з іншого - бажання самого вихованця співпрацювати в цьому процесі. В іншому випадку виховання матиме лише зовнішній вигляд впливу і в кращому випадку - пасивність вихованого суб'єкта. У цьому полягає зміст прогресивної системи — постійно стимулювати бажання засудженого отримати позитивну оцінку та наблизити момент звільнення [52, с. 100].

Головною особливістю прогресивної системи є створення умов, за яких ув'язнені в процесі позбавлення волі можуть пересуватись, залежно від волі засудженого, його поведінки згідно з чинним законодавством, "крокують" вгору чи вниз, від більш суворих форм покарань і виховання до більш м'якої та навпаки [53, с. 23, 54, с. 80]. Мета прогресивної системи ув'язнення — стимулювати процес виправлення ув'язнених, диференціювати каральний вплив на них з урахуванням їх реальної поведінки [55, с. 8].

Нині, на думку практиків, значна частина елементів прогресивної системи впроваджена у національне законодавство та правозастосовчу

практику. На думку вчених, прогресивна система, як правило, проявляється на наступних етапах: 1) зміна умов утримання засуджених у межах однієї установи виконання покарань; 2) зміна умов утримання ув'язнених шляхом переведення їх з однієї в'язниці в іншу; 3) умовно-дострокове звільнення або заміна невідбутної частини більш м'яким покаранням [56, с. 384]. Деякі вчені стверджують, що через впровадження багатьох міжнародних стандартів у норми чинного КПК України, наприклад, зміни умов утримання ув'язнених залежно від поведінки засудженого та ставлення до роботи та навчання (ст. 100), умовне звільнення від відбування покарання (статті 152-155), ресоціалізація (статті 156-157) та інші. [57, с. 25].

Наявність основних елементів, що складають прогресивну систему, здавалося б, остаточним рішенням необхідності подальшого вдосконалення відповідного законодавства.

Однак правове регулювання практично кожного елемента прогресивної системи є непослідовним або суперечливим, що порушує систематичний характер процесу позитивного впливу на засуджених та негативно впливає на їх ресоціалізацію після звільнення. Деякі зміни до чинних законодавчих актів тягнуть за собою критичні зауваження національних експертів, які вважають, що таке оновлення норм зводить нанівець прогресивну систему: «Гостру критику викликає запропонована редакція ч. 7 ст. 101, що міститься у законопроекті. Нею фактично пропонується виключити з числа засуджених, щодо яких застосовується прогресивна система виконання-відбування покарання, осіб, які хворі та не можуть залучатися до суспільно корисної праці. Це порушує одразу кілька засадничих положень вітчизняного кримінально-виконавчого права та міжнародних актів» [58, с. 37]. Діяльність з реформування ДКВС України повинна бути спрямована на усунення зазначених прогалин.

Але негайно слід зазначити, що за міжнародними стандартами у сфері кримінальних покарань прогресивна система має дещо ширше значення, ніж зазначено в національній доктрині кримінального права. Хоча в основних

документах, таких як Європейські правила ув'язнення від 11 січня 2006 року, Рекомендація R (2006) 2 Комітету міністрів Ради Європи [59], зміст цього поняття не розкривається, але вони вказують що головна мета цієї рекомендації — встановити єдині мінімальні вимоги щодо тих аспектів управління пенітенціарними установами, які особливо важливі для забезпечення гуманних умов утримання, та такого поводження з особами, позбавленими волі, які мали б виправний ефект на них у межах сучасності та прогресу. система (преамбула). Тобто, прогресивна система відбування кримінальних покарань фактично пропонується вважати системою, яка максимально дотримується встановлених стандартів. І тут потрібно підтримати думку Н.Г. Калашника, що в європейських правилах в'язниць визначено, що метою режиму поводження із засудженими є збереження їх здоров'я та почуття особистої гідності, вироблення в них відповідальності, схильностей та здібностей, які допомагають їм повернутися до суспільства. Мораль сьогодення не повинна керуватися тим, що злочинцю потрібна лише ізоляція від суспільства; вона повинна прагнути до того, щоб особі, яка порушує закон, допомагали та підтримувались спільними зусиллями правоохоронні служби та громадськість на шляху до дотримання закону та пошуку свого місця в житті [60]. Це може забезпечити лише ефективна прогресивна система.

Як Ю. М. Ткачевський справедливо зазначав, що слово «прогресивний» стосується не визначення правового статусу засудженого, а до оцінки системи виконання покарання. «Прогресивний» - означає успішне, перспективне, що покращує процес виконання покарання, призводить до кращого досягнення цілей кримінального покарання, стимулює законослухняних засуджених тощо. Фраза «прогресивна система» є умовною і вибагливою. Вона виникла в першій половині XIX ст. стосовно так званої англійської системи ув'язнення і відображує певну прогресивність в тюремній діяльності. Прогресивна система встановлювала нові принципи та прийоми стимулювання в'язнів до виправлення, оскільки він заохочував тих, хто виявляв законослухняну

поведінку, до зразкової поведінки відповідно до умов позбавлення волі, він вважав, що прогресивне ув'язнення є лише частиною правової структури страти. Безперечно, деякі інші частини кримінального (пенітенціарного) права також мали прогресивний характер. "Крім того, Ю. М. Ткачевський зазначив, що значні зміни в режимі ув'язнення, які гуманізували виконання цього покарання, наблизили його до вимог міжнародних стандартів [61, с. 11-

Наразі єдина згадка про прогресивну систему покарань — у проекті Ради Європи та Європейського Союзу «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні», який намагається реалізувати «Чотири принципи ефективної в'язниці», застосовувані в передових європейських пенітенціарних установах. Перший принцип — забезпечення безпечного середовища для працівників та ув'язнених. Цей принцип охоплює такі сфери, як фізична та динамічна безпека, спостереження, процедури пошуку, захист, дисциплінарні дії та запобігання самогубствам. Другий принцип передбачає розуміння того, що до в'язнів слід ставитися ввічливо і з повагою до їх людської гідності. Цей принцип включає перевірку умов утримання ув'язнених та поводження з ними в'язницьким персоналом. Він охоплює такі сфери, як житло, гігієна, одяг, харчування, охорона здоров'я та відносини персоналу до в'язниці. Третій принцип означає, що ув'язнені мають можливість займатися цілеспрямованими заходами, такими як робота, освіта та навчання, для всіх в'язнів шляхом кращого використання всіх доступних ресурсів. Цей принцип охоплює такі сфери, як освіта, робота, навчання, програми для роботи з протиправною поведінкою, релігійна діяльність та фізичне виховання. Четвертий і залишковий принцип — в'язні готові до реабілітації та звільнення. Цей принцип включає підтримку сімейних стосунків, листування, відвідувань, телефонних дзвінків, життя в цілому, можливостей працевлаштування та зв'язків з громадськістю [62]. Однак, враховуючи обмежену тривалість проекту, навряд чи відбудеться суттєва зміна чинного законодавства та практики його реалізації.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що прогресивна система виконання кримінальних покарань за міжнародними стандартами повинна бути трансформацією існуючих форм і методів роботи з ув'язненими: не можна зводити цю систему виключно до зміни умов утримання або умовно-дострокового звільнення таких осіб.

Натомість бажання Міністерства юстиції України забезпечити реформування ДКВС у цій галузі не було чітко відображено в концептуальних документах та планах. Все це потребує посиленого наукового пошуку для вивчення існуючих проблем впровадження процесу виконання кримінальних покарань на основі прогресивної системи та розробки для цього науково обґрунтованих пропозицій.

Пріоритетним напрямком досліджень має стати концептуальне вдосконалення системи виконання покарань. Перш за все, це має включати: створення та оновлення законодавчої та нормативно-правової бази діяльності Державної служби внутрішніх справ України; удосконалення організаційної та структурної побудови системи виправних споруд; вдосконалення форм та методів виховного впливу на ув'язнених з урахуванням досягнень вітчизняного та закордонного досвіду; підвищення якості навчання персоналу, розвиток навичок персоналу для виконання поставлених завдань; проведення науково-практичних конференцій щодо поводження з ув'язненими; реорганізація роботи медичних та соціальних служб; підвищення ефективності співпраці державного сектору та установ виконання покарань; створення ефективної системи соціальної адаптації колишніх засуджених.

Досліджуючи кримінальні засоби забезпечення елементів прогресивної системи покарань, слід зазначити, що питання різних умов утримання, які є одним з елементів прогресивної системи виконання покарань.

Так, статтею 101 КВК України передбачено, що засуджені, які стають на шлях виправлення, переводяться: з приміщень камерного типу у звичайні житлові приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію

середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання; зі звичайних житлових приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше половини призначеного судом строку покарання; в колоніях мінімального і середнього рівня безпеки – до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття: не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості; не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі; не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [13].

Засуджені, які жорстоко порушують покарання, можуть бути переведені: зі станції соціальної реабілітації до іншої; від колонії середнього рівня безпеки або колонії з максимальною безпекою.

Зміни умов ув'язнення всередині в'язниці. Однією з головних вимог режиму позбавлення волі є зміна умов утримання ув'язнених у процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Статтею 100 КПК України передбачена можливість зміни умов відбування покарання в межах однієї колонії (переведення до іншої структурної секції) або переведення до колонії іншого типу (до колонії мінімальної безпеки з полегшеними умовами утримання) [13].

Суть інституту зміни умов утримання ув'язнених до позбавлення волі полягає у зміні їх правового статусу, зокрема, обсягу прав, як у напрямку ослаблення обмежень, так і в напрямку посилення останніх.

У виправних колоніях встановлюються такі дільниці: карантин, діагностика та розподіл; ресоціалізація; посилений контроль; соціальна реабілітація. Ці секції ізольовані один від одного.

Ув'язнених утримують у пенітенціарній установі, які систематично (два чи більше разів) здійснюють злісні порушення встановленого порядку відбування покарань, що загрожують безпеці персоналу, засуджених чи інших осіб. У виправних колоніях для тримання засуджених жінок дільниця посиленого контролю не створюється..

Засуджених, які направляються з відділення карантину, діагностики та розподілу та переводяться з пункту ресоціалізації, утримують у центрі соціальної реабілітації. За словами зазначеної особи, ті, хто відбуває покарання у виправній колонії, можуть бути переведені зі дільниці ресоціалізації до посиленого контролю, що збільшує обсяг прав ув'язнених.

У відділенні соціальної реабілітації засуджені: утримуються під наглядом; у вільний від робочого часу час від підйому до очищення користується правом вільного руху по території дільниці; з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду за межами дільниці, але всередині населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваних робіт або у зв'язку з навчанням; можуть носити цивільний одяг, носити портативні персональні комп'ютери та аксесуари, гроші та цінні речі та користуватися грошима без обмежень; мають право надсилати листи, отримувати посилки, передачі, приймати короткострокові візити без обмежень, а довгострокові візити — до трьох днів один раз на місяць; після відбування шестимісячного покарання в дільниці за відсутності порушень кримінального режиму наявність житлових умов з дозволу адміністрації колонії може проживати в населеному пункті, де знаходиться колонія, з їхніми родинами, придбати житло будинок та засновувати приватне господарство відповідно до чинного законодавства [13].

Зміна умов утримання межує з дисциплінарними заходами та заохоченнями. Якщо дисциплінарні стягнення та заохочення застосовуються

у разі одноразових негативних чи позитивних дій і не тягнуть за собою подальшої зміни правового статусу, то зміна умов тримання під вартою є реакцією на відносно стабільну негативну чи позитивну поведінку засудженої особи і виражається у відносно постійній зміні умов їх утримання.

Зміни умов тримання під вартою шляхом переведення на інший рівень безпеки. Зміна умов утримання засудженого шляхом переведення його до іншої виправної колонії здійснюється центральним органом виконавчої влади, що здійснює державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, за поданням адміністрації виправної колонії за погодженням з начальником управління (відділу) політики центрального органу виконавчої влади у сфері виконання кримінальних покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області. Якщо таке подання передбачає переведення засудженого до установи вищої безпеки, він або вона погоджуються з Наглядовою радою. Елементи прогресивної тюремної системи знаходять своє відображення в особливостях покарання в різних типах колоній. Однією з основних вимог режиму ув'язнення, як зазначалося вище, є створення різних умов для відбування різних категорій ув'язнених. Специфічні особливості процесу винесення покарань у колоніях різних типів регулюються Главою 20 КВК України (статті 138-140), і вони виявляються у порівняно більших чи менших обмеженнях, що застосовуються до ув'язнених, а точніше — у надання більш-менш своїх прав.

Відповідно до ст. 138 КВК в колоніях мінімальної безпеки з полегшеними умовами утримання створюють найбільш сприятливі умови для відбування покарання, аналогічні тим, що передбачені ч. 1 ст. 99 КВК України для засуджених, які відбували покарання в центрах соціальної реабілітації [63].

Іншим типом установ виконання покарань за режимом утримання та обмеженнями є колонія мінімальної безпеки із загальними умовами тримання. Ув'язнені в цих установах мають право: витратити місяць на придбання до ста відсотків мінімальної заробітної плати на придбання

продуктів харчування та предметів першої необхідності; отримувати щомісячну короткострокову та раз на три місяці довгострокову зустріч [13].

Умовно-дострокове звільнення — це одне з різновидів звільнення від покарання та окремих інтегрований інститут, який безпосередньо відображає принципи кримінального права. Визначена законодавцем можливість дострокового звільнення від відбування покарання створює стимул для засуджених до виправлення та повторної соціалізації. Варто зазначити, що практика умовно-дострокового звільнення визнана майже у всіх цивілізованих країнах світу і стосується значної частки ув'язнених. Крім того, у своєму рішенні від 20 травня 2014 року «Ласло Мадяр проти Угорщини» Європейський суд з прав людини заявив, що ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод вимагає реальної можливості дострокового звільнення від довічного ув'язнення [64]. Таким чином, як зазначалося, УДЗ від відбування покарання регулюється трьома галузями права: кримінальним, кримінально-виконавчим та кримінально-процесуальним. У науці існує думка, згідно з якою УДЗ є завершальним етапом відбування покарання [65, с. 88]. Тому важливим стимулом для засуджених є можливість дострокового звільнення від покарання. Це прояв довіри до людини з боку держави за гарну поведінку.

Кримінальний кодекс України передбачає застосування УДЗ у ст. 81, положення якої регулюють підстави та умови застосування такого звільнення. Так, УДЗ можливий лише на основі так званої матеріальної основи та формальної передумови, коли умовне звільнення засудженого за його сумлінну поведінку та ставлення до праці його виправлення є істотною умовою, і формальною передумовою є відбування покарання засудженого (ст. 81 КК України). Однак існують різні позиції щодо показників, які вказували б на те, що винесення вироків було виправлено в науці.

Що стосується сумлінної поведінки засудженого, це явище оцінки. Перш за все, це визнання вини у вчиненні кримінального правопорушення та справжнє каяття. Зрозуміло, що якщо людина не визнає провини та кається, її

не можна виправити. Крім того, засуджений повинен відмовитися від зв'язку з кримінальним середовищем, створити або відновити спілкування зі своєю наявною сім'єю, не вчиняти дисциплінарних, адміністративних чи кримінальних правопорушень, не порушувати встановлене покарання тощо. КВК України у ст. 6 також містить правило, яке регулює поняття виправлення засудженого як процесу позитивних змін, що відбуваються в його особистості. Крім того, в науці існує думка про існування так званої пенітенціарної ресоціалізації, тобто про розвиток засудженої законослухняної поведінки в УВП [66, с. 29]. Схоже, що УДЗ виправдовує мету покарання, передбачену ст. 50 КК України, згідно з якою покарання покликане не лише покарати, але й виправити засуджених, а також запобігти вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Адміністрація органу чи установи виконання покарань після відбування частини покарання, призначеного засудженим Кримінальним кодексом України, зобов'язана протягом місяця розглянути можливість подання його дострокового звільнення або заміни нез'ясованої частини речення з м'яким. Положення двох законодавчих актів, здається, суперечать одне одному, що призводить до суперечливості та різної судової практики.

Виходячи з принципів гласності, прокурору покладається на дотримання закону при виконанні кримінальних судових рішень, а також у разі інших примусових заходів, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Відповідно, прокурор зобов'язаний у будь-якому випадку виявити порушення при виконанні судових рішень, передбачених законом із засобами та способами їх усунення.

Також органи та установи виконання покарань, оскільки вони здійснюють діяльність від імені держави на основі закону в державних інтересах, повинні здійснювати всі необхідні процесуальні дії, одночасно і порушення перед судом відповідного прохання вирішити питання, пов'язані з виконанням рішення суду, коли є законні підстави для такого звернення до

суду, а також підтримати такий клопотання перед судом під час його розгляду в судовому засіданні.

Досить цікаву позицію щодо доведення обґрунтованості обвинувального вироку у справі про розгляд УДЗ висловила І.С. Яковець. Зокрема, вона заявила, що засуджений має безумовне право на умовно-дострокове звільнення та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, якщо він відбув необхідне покарання, тоді як немає необхідності доводити виправлення засудженого. Вона обґрунтувала своє твердження, що на цій стадії існувала інша підстава для провадження, а саме презумпція виправлення засудженого, що означає, що кожен засуджений має право на дострокове звільнення у випадку певних умов, тобто таке звільнення гарантується до підстав для відмови немає [67, с. 74]. З одного боку, здається, що цей учений має право розглядати це з позиції посилення захисту прав та законних інтересів засудженої, яка фактично звільняється від необхідності доводити свої виправлення та перевиховання, або каяття у злочині. Однак, з іншого боку, якщо кожен ув'язнений звернеться до цих установ без необхідності доказувати його виправлення, то рівень злочинності не знизиться, оскільки багато в'язнів будуть «автоматично» звільнені з в'язниці. Отже, суд повинен зробити висновок про можливість звільнення засудженого від відбування покарання на умовному терміні на основі аналізу конкретних фактичних даних, що характеризують поведінку засудженого, його особи, загалом усіх обставини кримінального правопорушення, каяття засудженого, а також потерпілого.

Отже, різниця в умовах ув'язнення існує лише у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами та виправній колонії максимальної безпеки в приміщеннях камерного типу.

Все вищезазначене вказує на той факт, що обмеження, які зараз накладає встановлений режим, у різних колоніях дещо відрізняються. За всіма важливими показниками ці умови за своєю суттю однакові.

Законодавець у ст. 100 КВК України закріпив принципи прогресивної тюремної системи та передбачив можливість зміни умов покарання в межах однієї колонії (переведення в інший структурний дільничний округ) або шляхом переведення в колонію іншого типу (до колонії мінімальної безпеки з полегшеними умовами тримання під вартою). Основна умова зміни умов утримання — поведінка ув'язнених під час відбування покарання.

Прийняття у 2015 році Закону України «Про пробацію» Створило підґрунтя загально соціальної діяльності з запобігання пенітенціарного та постпенітенціарного рецидиву. Попри позитивні зміни в діяльності органів виконання покарань, які були закріплені ним, слід зазначити, що при прийнятті даного Закону була втрачена одна з головних функцій, які повинна виконувати службою пробації, а саме постпенітенціарна пробація. Суть цієї функції полягає в супроводі особи, яка звільнилась з установ виконання покарань, продовження запобіжного впливу на неї після звільнення, а також наданні допомоги в соціальній адаптації.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

3.1 Імплементация міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у національно-кримінально-виконавче щодо режиму виконання та відбування покарань в кримінально-виконавчих установах закритого типу

Державним органом, відповідальним за реалізацію єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, є Державна кримінально-виконавча служба України, чії правові основи діяльності, завдання та повноваження визначаються Законом України «Про державну кримінально-виконавчу службу» України «від 23 червня 2005 р. Відповідно до ст. 2 Закону, діяльність ДКВС України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина, а працівники ДКВС повинні поважати гідність особи, щоб проявити до нього гуманне ставлення. Стаття 16 Закону конкретно визначає вимоги до персоналу ДКВС України та закріплює його відповідальність. Зокрема, передбачається, що персонал зобов'язаний суворо дотримуватись законів України, дотримуватися норм професійної етики, розглядати в'язнів та осіб, взятих під варту, гуманним чином, а жорстокі, нелюдські або принизливі дії людська гідність несумісна зі службою та роботою в органах та установах виконання покарань [68, с. 32].

Різні види діяльності проводяться в установах виконання покарань. Це кримінально-виконавча діяльність, соціально-виховна діяльність, робоча діяльність тощо. Для виконання зазначених напрямків діяльності відповідають певні послуги установи (служба нагляду та безпеки, служба охорони, соціально-психологічна служба, медичний сервіс тощо). Основним

напрямом діяльності кримінальних виконавчих органів є діяльність щодо виконання кримінальних покарань. Метою кримінально-виконавчої діяльності є покарання, точніше, його виконання при виконанні покарання [69, с. 55].

Принципи, закріплені у Загальній декларації прав людини, розробляються в таких спеціалізованих актах з метою опису стандартів поведінки з засудженими, як: Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями (1957 р.); Мінімальні стандартні правила ООН щодо звернення з ув'язненими (Правила Мандели, 2015); Європейські пенітенціарні правила (1987 р.); Правила ООН стосовно поведінки з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила, 2010 р.); Декларація про захист всіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (1975 р.); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (1984 р.); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.); Основні принципи поведінки з в'язнями (1990 р.); Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.); Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.)

Значення принципів, сформульованих в міжнародних угодах, та загальних положень про захист прав людини та поведінки з засудженими з метою формулювання цілей та завдань політики у сфері виконання покарань визначається тим, що вони є міжурядовими, стабільними, не підпадають під соціальне та політичне середовище, яке складається з тієї чи іншої країни, не залежить від ідеологічних та кримінологічних чинників і, отже, є чітким еталоном для розвитку політики, законодавства та правозастосування у сфері виконавчої кари. Міжнародні стандарти для розгляду засуджених — це

міжнародні визнані норми, принципи та рекомендації у сфері виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань. Вони зосередили світовий досвід кримінально-виконавчої практики, гуманістичні тенденції у розвитку покарання

Аналіз основних положень Правил Мандели дозволяє розділити їх положення на такі групи:

- повага людської гідності та людської значущість ув'язнених;
- медичні послуги та охорона здоров'я;
- дисципліна та покарання, включаючи роль медичного персоналу, одиночного утримання та дієти;
- розслідування всіх випадків смерті під вартою, а також будь-яких ознак катувань або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання засуджених або звинувачення у них;
- захист та особливі потреби уразливих груп осіб, позбавлених волі з огляду на ситуацію в країнах, що перебувають у складних умовах;
- право доступу до юридичного представництва;
- скарги та незалежна інспекція;
- заміна застарілих термінів;
- навчання відповідного персоналу щодо застосування мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями (Правила Мандели).

У правилах Мандели зазначено, що в'язні є невід'ємною частиною суспільства та визнають важливість роботи пенітенціарних установ як соціальної служби, пропонує державам-членам, регіональним організаціям адаптувати застосування правил Мандели до своєї внутрішньої правової системи з урахуванням дух і мета правил закликає держави-члени докладати зусиль для покращення умов утримання ув'язнених відповідно до вищезгаданих правил та всіх інших міжнародних документів, але одночасно, прийнятим резолюцією Генеральної асамблеї, наголошує на обов'язковий характер Правил Мандели.

9 серпня 1999 року Верховним комісаром Організації Об'єднаних Націй з прав людини було складено Керівництво з ефективного розслідування і документування тортур та інших, нелюдських або таких, що принижують гідність поводження чи покарання (Стамбульський протокол) [70].

Стамбульський протокол покликаний надати країнам практичний механізм, який допоможе вирішити одну з найважливіших проблем захисту людей від катувань — проблеми ефективної документації. Документація може виявити та виявити докази катувань та жорстокого поводження для того, щоб притягнути до відповідальності тих, хто вчинив такі дії.

Методи документування, викладені в цьому посібнику, можна застосовувати за інших обставин, зокрема, під час розслідування та моніторингу прав людини; оцінка ситуації щодо політичного притулку; захист осіб, які "визнані винними" у вчиненні злочину із застосуванням катувань; при оцінці допомоги жертвам тортур та ін.

Дійсне керівництво виступає міжнародним довідником для працівників охорони здоров'я та тих, хто оцінює свої дії, коли йдеться про медичних працівників, які змушені ігнорувати та фальсифікувати дані, що підтверджують застосування катувань.

Керівні принципи ефективного розслідування та документації катувань та інших нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження або покарання (стамбульський протокол) призначені для того, щоб слугувати міжнародними керівними принципами для оцінки статусу тих, хто стверджує, що проти них застосовуються катування та нелюдське поводження; у розслідуванні випадків кари катувань та результатів такої оцінки та розслідування в судовому або будь-якому іншому слідчому органі [71].

Ув'язнення та інші засоби, що ізолюють правопорушника від навколишнього середовища, завдають його страждання вже через позбавлення його права на самостійність, оскільки вони позбавляють його волі. На цій підставі, крім випадків, коли ізоляція вважається виправданою, або коли це вимагає розгляду дисципліни, тюремна система не повинна

посилювати страждання. Режим, прийнятний для пенітенціарної установи, повинен намагатися звести до мінімуму різницю між життям у в'язниці та життям поза нею, не вбиваючи почуття відповідальності та людську гідність ув'язнених, які зрештою можуть постраждати від самого суспільства, який не застосував відповідних заходів [72, с. 177].

Відповідно до положень ст. 64, 65 Мінімальних стандартних правил тюремне ув'язнення само по собі є караним. Отже, умови позбавлення волі та режиму в'язниці не повинні збільшувати страждання, якщо це не виправдовується необхідністю ізоляції чи утримання порядку. Крім того, необхідно докласти зусиль для забезпечення впровадження наступних заходів:

а) забезпечити, щоб умови життя відповідали вимогам людської гідності та стандартам, прийнятим у суспільстві;

б) мінімізувати негативні наслідки позбавлення волі та різницю між життям у в'язниці та свободою, що послаблює почуття особистої гідності та відповідальності засуджених;

в) підтримувати та зміцнювати зв'язки з родичами та зовнішнім світом, які найкращим чином служать інтересам ув'язнених та їхніх сімей;

г) надавати ув'язненим можливість розвивати професійні навички та здібності, які поліпшать перспективи їх успішної соціальної реінтеграції після звільнення [73].

Наведені положення є дуже важливими в тому сенсі, що вони визначають основну концепцію (парадигму) всієї пенітенціарної системи на основі цих міжнародних актів. Як видно з вищезазначених положень, ця концепція (парадигма) сильно відрізняється від того, що формулює національний законодавчий орган. Різниця полягає в тому, що європейська кримінальна концепція (парадигма) покарання враховує сам факт в'язниці, але не режим. Саме тому режим у європейських в'язницях більше нагадує режим санаторію, вихід із якого заборонено. І саме через це людина, яка входить до європейського інституту позбавлення волі, утримується там як

особа, яка потребує не тільки людських потреб їжі, сну, праці та фізичної депортації, але і для людської гідності, бо про те, що це людина, а не будь-яка інша істота. Європейська парадигма не тільки дозволяє, але вона «впевнена», що навіть злочинець повинен залишатись людиною і жити в суспільстві та стати невід'ємною частиною. Національна парадигма робить людину, яка засуджена / підозрювана у «поза суспільстві», особа, яка потребує покарання та виправлення за допомогою не особистої системи, яка не враховує те, що стосується людини, і не призначена для поваги [74, с. 29].

Таким чином, умови ув'язнення та в'язничі режими не повинні посилювати страждання, за винятком випадків, коли це виправдовується необхідністю ізоляції або підтриманням порядку.

У період реформування Державної кримінально-виконавчої служби України існує ряд завдань, що потребують термінового вирішення. Хоча заходи, пов'язані із затвердженням прав засуджених, поліпшення умов їх тримання під вартою, мають першорядне значення, проте, безсумнівно, потребує уваги ізоляція засуджених, яка забезпечується захистом та наглядом [75, с. 114].

У найбільш узагальненому вигляді основні напрями діяльності щодо забезпечення дотримання міжнародних стандартів прав і свобод засуджених осіб до позбавлення волі можуть бути зведені до наступного: 1) подальше поступове покращення умов виконання покарань та їх поступове наближення до вимог міжнародних стандартів та позитивний досвід покарання у провідних країнах світу; 2) пошук нових форм та методів виховної роботи з засудженими та якісне удосконалення їх змісту, зокрема, забезпечення ефективної соціальної адаптації; 3) покращення кадрового забезпечення пенітенціарних установ та установ відповідно до вимог реформ, що здійснюються. Але безпосередньо, і в цьому напрямку, Державна пенітенціарна служба та Державна кримінально-виконавча служба України виконують низку організаційно-практичних заходів щодо суттєвого покращення порядку та умов вислуховування покарань. Згідно з

розрахунками ДКВС України, кількість засуджених, які винесуть кримінальні покарання у вигляді позбавлення волі, буде поступово зменшуватися шляхом пом'якшення санкцій у кримінальному, кримінально-процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві. Одночасно здійснюється низка додаткових заходів, які вже отримали схвалення та підтримку на національному рівні, з метою забезпечення стабільного функціонування пенітенціарних органів та установ, належного організаційно-правового, фінансового та людського забезпечення їх діяльності, поліпшення умов утримання ув'язнених та ув'язнених.

Реформування кримінально-виконавчої системи з метою наближення її до міжнародних стандартів не може розглядатися лише з точки зору реорганізації самої системи, вона повинна здійснюватися складно, узгоджуючи державу, структуру і динаміка злочинності в країні, кримінальна виконавча політика та законодавство, система органів здійснюють покарання, їх завдання, функції, структура контрольних апаратів та їх компетенція, організація функціонування всієї кримінально-виконавчої системи та її окремих підрозділів, питання про взаємодію в усій системі та зовнішні взаємодії інших соціальних систем [76, с. 62].

Україна прагне стати європейською державою не лише за географічним розташуванням, але й відповідно до політичних та правових принципів, тому європейський досвід формування пенітенціарних органів та установ є корисним для України. Цей досвід базується на низці документів, розроблених Радою Європи. Серед різноманітності цих документів особлива увага приділяється Європейським пенітенціарним правилам (ЄПП), які отримали широке міжнародне визнання як фактичний кодекс практики управління пенітенціарними установами. ЄПП не мають статусу міжнародного права, але вони визнані на міжнародному рівні, приймаючи прогресивне розуміння системи пенітенціарної системи як цілісної соціальної організації та механізму її обслуговування інтересів суспільства та держави. Третя частина ЄПП, яка стосується персоналу установ пенітенціарної

установи, підбір персоналу, підготовка та виконання службових обов'язків відповідно до вимог певних стандартів, є досить значущою та практично значущою [77, с. 124].

О.М. Жук вважає, що не можна не враховувати той факт, що в місцях позбавлення волі є процеси демократизації та гуманізації, які потребують змін у підходах до розробки заходів для примусового та виховного впливу на засуджених. Для визначення порядку та умов виконання покарання необхідний диференційний підхід: суворі заходи для особливо небезпечних злочинців, а також людство для тих, хто перебуває на шляху корекції та ресоціалізації. Засуджені повинні мати гідні життєві, живі та культурні умови. Необхідно активізувати соціально корисні зв'язки із зовнішнім світом, родиною, родичами відповідно до міжнародно-правових норм. Не застосовувати жорстокість, катування або труд, що спричиняє страждання. По-друге, необхідно розробити нову модель для використання роботи засуджених, переобладнати підприємства установ виконання покарань новими машинами, обладнанням та пристроями. У сучасних умовах трансформації економіки на підприємствах пенітенціарних установ скорочується обсяг виробництва, порушується ритм. У зв'язку з цим необхідно перенести всю систему ДКВС України та відповідних підприємств на державне фінансування з бюджету, розширити можливості для всіх підприємств укладати угоди про використання праці засуджених у державі, орендувати, приватні, малі підприємства та ферми. По-третє, необхідність вдосконалення організації матеріального інтересу та сприяння роботі засуджених передбачає перегляд та розробку нових стандартів виробництва для певних категорій засуджених. Пенсійне утримання та харчування повинні залежати від ступеня участі засуджених у праці та її оплати. У пенітенціарних установах засуджені жінки повинні працювати відповідно до їх фізичних здібностей з урахуванням їх спеціальності та стану здоров'я. У ринкових умовах пенітенціарні установи отримати підтримку у формі податкових пільг,

дозволяти їм укладати договори та угоди з суб'єктами господарювання, у тому числі з іноземними фірмами [78, с. 30].

Ще одне напрям впливу стандартів у сфері виконання покарань, встановлений положеннями міжнародно-правових документів, є напрямом державної політики у сфері виконання покарань щодо соціальної адаптації та ресоціалізації засуджених. Головним завданням колоній як місць виконання у вигляді позбавлення волі є виправлення засуджених, їх соціальна адаптація та забезпечення нормального повернення до суспільства. Як зазначено в спеціальній літературі, останнє завдання ототожнюється з ресоціалізацією

Для забезпечення виконання завдань, передбачених кримінально-виконавчим законом, в колоніях встановлюється поділ певних категорій осіб, засуджених до позбавлення волі. Зокрема, критерії їхньої класифікації, такі як вік, стать засудженого, ступінь тяжкості вчиненого злочину, факт попереднього покарання у вигляді позбавлення волі тощо, закріплені в Кримінально-виконавчому законодавстві [80, с. 166].

У свою чергу, Європейські пенітенціарні правила встановлюють, що при розподілі засуджених до різних установ кримінально-виконавчої системи або вибору режиму увага повинна приділятися: а) правовому статусу засудженого (засудженого вперше або рецидивіст, засуджений до короткого або тривалого строку позбавлення волі); б) особливі вимоги виправного впливу; в) стан здоров'я, г) стать, е) вік. Отже, внутрішнє кримінально-виконавче законодавство, як правило, відповідає вимогам щодо розподілу засуджених осіб. Проте вищезазначені правила приділяють значну увагу навчальній роботі з засудженими та забезпечення належних умов для їх життя та освіти. Вважається, що приведення законодавчих положень у відповідність з останніми вимогами має стати завданням *de lege ferende* українського законодавства, оскільки все це спрямоване на успішне повернення засудженого до суспільства [81].

Таким чином, у своїй структурі статус засудженого залишається незмінним, оскільки він виражає певні зв'язки та відносини громадянина з суспільством та державою. Загальні, спеціальні та індивідуальні статуси відображають лише різні рівні цих відносин. Такий підхід дозволяє дослідити правовий статус засуджених у порівнянні з іншими особливими статусами особи, визначити як загальні, так і специфічні особливості, за допомогою яких особливий статус засуджених займає система спеціальних статусів. Особливість правового статусу засуджених в першу чергу обумовлена формою державного примусу (кримінального покарання), що застосовується до них вироком суду. Коли позбавлено свободи, ступінь соціального контролю над людиною досягає свого максимуму, коли практично вся сфера соціальної поведінки засуджених стає підконтрольною. Однак такий контроль є обов'язковим для держави — звернення до винної особи злочину державного примусу у вигляді позбавлення волі у зв'язку з втручанням у нього в інтересах громадськості, захищеного кримінальним законодавством, і одержані обмеження є обов'язковою умовою для захисту прав інших людей, свобода суспільства. Відправною точкою для усвідомлення правового статусу засуджених в цілому та засуджених до позбавлення волі є, зокрема, положення частини третьої ст. 63 Конституції України, згідно з якою засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, встановлених законом і встановлених судовим рішенням.

У соціально-політичному аспекті визначення засудженої особи суб'єктом права, носієм обов'язків, характеризує сучасний підхід нашої держави до покарання, його мету та місце в системі соціального контролю над незаконною поведінкою. Крім того, він повністю відповідає вимогам міжнародних стандартів у галузі прав людини та громадянських прав. Норми міжнародних стандартів прав і свобод людини та громадянина, зокрема, засуджених до позбавлення волі, відбивались і консолідувалися в першу чергу в правовому статусі засуджених осіб.

Таким чином, основні напрямки діяльності з забезпечення відповідності міжнародним стандартам прав і свобод засуджених осіб до позбавлення волі можуть бути зведені до наступного: 1) подальше поступове покращення умов відбування покарань та їх поступове наближення до вимог міжнародних стандартів та позитивного досвіду покарання у провідних країнах світу; 2) пошук нових форм та методів виховної роботи з засудженими та якісне удосконалення їх змісту, зокрема, забезпечення ефективної соціальної адаптації; 3) покращення кадрового забезпечення пенітенціарних установ та установ відповідно до вимог реформ, що здійснюються.

3.2 Основні напрями реформування діяльності підрозділів установ виконання покарань з забезпечення дотримання режиму виконання та відбування кримінальних покарань.

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції актуалізується значення міжнародних стандартів поводження з ув'язненими. Цей напрямок визначає стратегічну мету Міністерства юстиції України в частині забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері кримінальних покарань та пробації у XXI столітті, а саме: підвищення ефективності роботи органів та установ виконання вироків до рівня європейських стандартів поводження з ув'язненими та потреб соціального розвитку. Водночас ефективність покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк з урахуванням позитивного закордонного досвіду залежить від багатьох факторів, включаючи національний менталітет, культурні особливості українського народу, стан економіки, політичну ситуацію, стан законодавства та ін.

Перша тенденція реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції — оновлення значення міжнародних

стандартів поведження з ув'язненими. Цей напрямок визначає стратегічну мету Міністерства юстиції України в частині забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері кримінальних покарань та пробації у XXI столітті, а саме: підвищення ефективності роботи органів та установ виконання вироків до рівня європейських стандартів поведження з ув'язненими та потреб соціального розвитку.

Суворе дотримання та реалізація у національній кримінально-політичній політиці вимог міжнародних стандартів поведження з ув'язненими на термін позбавлення волі пов'язане з нагальною проблемою будівництва нових установ виконання покарань, які, на нашу думку, і враховуючи позитивний закордонний та певний (дореволюційний період, після реформи 1879 р.) досвід, зважаючи на пенітенціарний вектор розвитку державної політики у сфері кримінального покарання та випробування [82; 83, с. 267] - пенітенціарні установи.

Другий напрямок — вдосконалення структури управління кримінально-виконавчою системою України. Цей напрямок вирізняється нами з огляду на існуючий плюралізм наукових поглядів на цю проблему. Наприклад, у 2012 році з метою зменшення «бюрократичного механізму» в адміністрації Державної служби внутрішніх справ України, економії значної кількості бюджетних коштів, а також більш послідовної реалізації позитивного закордонного досвіду управління в у сфері покарання, вчений Е.Я. Бараш сформулював пропозицію про реорганізацію системного управління Державної служби внутрішніх справ України (центрального органу виконавчої влади з питань покарання — його територіальних органів — органів та установ виконання покарань) у два етапи (центральный орган виконавчої влади щодо покарання — органи та установи покарання) [84, с. 306–307].

Враховуючи українські реалії, у 2014 році професор І.Г. Богатирьов запропонував у ряді інноваційних проектів сучасний підхід до структури управління кримінально-виконавчою системою України, зокрема у створенні

Адміністрації ДПтС, регіональних (міжрегіональних) територіальних органів управління ДПтС, орган пробації, установи виконання покарань тощо [85, с. 21–25; 86, с. 11–17]. Згодом, починаючи з 2016 року, ці пропозиції були реалізовані в ході чергової реформи кримінально-виконавчої системи під егідою Міністерства юстиції України. Наприклад, замість 24 територіальних органів Державної митної служби України створено 6 міжрегіональних управлінь з виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції [87]. А у 2017 році були створені такі державні установи Міністерства оборони, як Адміністрація Державної кримінально-виконавчої служби та Пробаційний центр.

Однак, проаналізувавши практику функціонування відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції, у 2017 році професор В. Коваленко зробив пропозицію повернутися до попередньої (за регіональним принципом) структури кримінально-виконавчої служби системи України з метою вдосконалення порядку управління органами та установами виконання покарань [88]. Зазначений вчений пояснює це об'єктивною неможливістю існуючих міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та заборони Міністерству юстиції здійснювати повний контроль за оперативною ситуацією в кожній з підпорядкованих областей. До речі, зазначені труднощі у процесі функціонування відповідних міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції як правонаступників територіальних органів управління ДКВС позначаються практикою.

В Україні проблема «права чи обов'язку ув'язненого позбавлятися свободи працювати» вже давно стала предметом численних наукових та практичних дискусій [89, с. 140-142]. З 2014 року робота засуджених ув'язнених стала для них правом. Звідси випливає, що засуджені мають право вибирати, відбувати їх чи ні під час відбування покарання. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 118 КПК України, адміністрація зобов'язана створити умови, які дозволяють засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною роботою. Однак, коли у 2014 році було внесено зміни до КПК України, їх

розробники забули про один важливий нюанс. Тепер відповідно до ч. 1 ст. 118 КВК України, засуджені до позбавлення волі, мають право працювати в місцях і на робочих місцях, визначених адміністрацією колонії. Виявляється, вони можуть чи не можуть працювати, якщо, наприклад, цього не хочуть.

Ми дотримуємось позиції, що ми повинні повернутися до норм, що діяли до 8 квітня 2014 року, згідно з якими працями відповідальність засуджених та злісне порушення встановленого порядку покарання визнано не виправданою відмовою від роботи (не менше трьох разів на рік).

Підняту проблему висвітлюють інші вітчизняні вчені, критично оцінюючи той факт, що набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України про адаптацію правового статусу засуджених до європейських стандартів» з 8 квітня 2014 р. № 1186-VII обов'язок працювати для засуджених ув'язнених став їхнім правом. Зокрема, деякі з найважливіших:

1) зміна не тільки підриває основи соціальної справедливості (зрештою, винні особи злочинів завдали шкоди суспільству, відбувши покарання і не працюючи, по суті, живуть за рахунок того ж суспільства), але й усувають одну з основні вимоги, спрямовані на виправлення засуджених (через те, що частина 3 статті 6 КВК України є одним із перших основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, це суспільно корисна робота);

2) встановлення в минулому обов'язку ув'язнених працювати у в'язницях не лише з метою виправлення та повторної соціалізації цих осіб, а й допомогти їм у здійсненні свого права на соціальний захист після досягнення пенсійного віку [90, с. 199–200].

У будь-якому випадку засуджені, які прагнуть звільнитись від відбування покарання раніше (умовно-достроково) або поліпшити свій правовий статус та умови ув'язнення через такі інститути заохочення, як заміна нез'ясованого вироку більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України) та змінюючи умови утримання (статті 100, 101 Кримінального кодексу України), здійснюють своє право працювати у виправній колонії, оскільки ставлення до

роботи є обов'язковим критерієм визначення засудженої особи одного ступінь чи інший і застосовуючи відповідний ступінь. інститут стимулювання.

З огляду на сказане, ми пропонуємо такі зміни та доповнення до КВК України:

- пп. 4 «брати участь у трудовій діяльності» ч. 1 ст. 107 виключити;
- ч. 3 ст. 107 додати в абзац такий зміст: «працювати в місцях і на роботах, визначених адміністрацією колонії»;
- ст. 133 після слів «зловмисне порушення встановленого порядку відбування покарання» доповнити словами «необґрунтована відмова від роботи (принаймні три рази протягом року)».

Інша ситуація щодо регулювання умов та умов ув'язнення та ув'язнення у виправних колоніях. Так, згідно з ч. 5 ст. 94 КВК України, засуджені утримуються на дільниці соціальної адаптації, які правильно поведуться та сумлінно поведуться та виховуються, а звільнення не має понад шість місяців [13].

Аналіз відповідного законодавчого положення не пояснює причин такого звільнення. І це важливо, адже таких підстав є кілька, їх перелік визначений у ст. 152 КВК України. Засуджені, які не порушують режим покарання, сумлінне ставлення до праці та які до закінчення встановленого строку відбування покарання або дати можливого застосування умовно-дострокове покарання залишається не більше шести місяців [10]. Таке уточнення є правильним і дає можливість правоохоронцю правильно реалізувати законодавче положення, що міститься у ч. 5 ст. 94 КВК України.

В той самий час, з огляду на позитивний закордонний досвід (який не містить відповідних обмежень для диференційованих груп засуджених), а також національний курс на реалізацію принципів кримінального законодавства, виконання та відбування покарань, таких як гуманізм, рівність ув'язнених перед законом, пропонуємо ч. 6 ст. 94 КВК України викласти наступним чином:

«У відділенні соціальної реабілітації утримуються: засуджені, відправлені з відділення карантину, діагностики та розподілу;

засуджені, переведені зі відділення ресоціалізації у порядку, встановленому цим Кодексом;

засуджені, які не порушують покарання у в'язниці, сумлінно ставляться до своєї роботи та не мають понад шість місяців до закінчення встановленого строку відбування покарання або до моменту застосування умовного терміну умовного покарання». Таку ж позицію підтримує Г.О. Радов [91, с. 160].

Далі, за результатами проведеного дослідження вважаємо за доцільне запропонувати створити на рівні КВК України спеціальну базу для застосування прогресивної системи виконання покарань. Історико-правовий аналіз вітчизняної правотворчості у сфері виконання та відбування покарань дозволив встановити, що єдиний кодекс у зазначеній сфері за всю історію радянської та пострадянської України, який зафіксував визначення Прогресивною системою виконання вироків та розкриттям її змісту була ВТК УРСР 1925 р. [92, с. 307–343].

Нині прогресивна система відображається у законодавстві України у вигляді закріплення деяких її форм (зміни умов утримання ув'язнених до позбавлення волі, заміна нез'ясованої частини покарання більш м'яким покаранням, умовно-дострокове звільнення). Водночас, деякі вітчизняні вчені покарання дотримуються думки, що прогресивна система покарань є принципом кримінально-виконавчої політики в Україні [93]. Слід зазначити, що прогресивна система, як принцип кримінального права, виконання та відбування покарань, не знайшла свого закріплення у ст. 5 КВК України, яка безпосередньо присвячена цій проблемі.

Тому, з огляду на позитивний вітчизняний досвід, на підтримку курсу пенітенціарної політики держави щодо виправлення та ресоціалізації засуджених пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України статтею 6-1 «Прогресивна система виконання покарань» у такій редакції:

«Стаття 6-1. Прогресивна система покарань 1. Прогресивна система покарань — це сукупність стимулюючих галузевих та міжгалузевих установ, які застосовуються до ув'язнених на основі оцінки адміністрацією органів та установ виконання покарань за ступенем їх виправлення.

2. Метою застосування прогресивної системи покарань є заохочення виправних ув'язнених та сприяння їх ресоціалізації.

3. Встановлено такі ступені виправлення засуджених: він став на шлях виправлення, став на шлях виправлення, довів свою виправлення.

4. Форми прогресивної системи покарань — це зміна умов ув'язнення ув'язнених, заміщення невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, умовно-дострокове звільнення.»

Таким чином, запропоновані нами пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України дозволяють: по-перше, подивитися на правову природу застосування цього виду покарання з позицій відповідності як міжнародним кримінальним стандартам; по-друге, запропонувати оптимальні законодавчі рішення щодо регулювання строків та умов виконання та відбути покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

ВИСНОВКИ

Таким чином на основі проведеного аналізу дослідження правового регулювання режиму у кримінально-виконавчих установах закритого типу, дає можливість зробити такі висновки.

1. Режим у кримінально-виконавчій установі закритого типу можна охарактеризувати як сукупність законодавчо передбачених заходів, спрямованих на досягнення цілей покарання, що передбачають порядок виконання покарання, шляхом встановлення ізоляції засуджених та нагляд над ними у передбаченому законом порядку, що дозволяє реалізацію прав та законних інтересів засуджених та забезпечують безпеку самих засуджених та персоналу. Режим також передбачає окреме влаштування різних категорій засуджених та різні умови їх утримання, залежно від виду пенітенціарної установи.

Режим вимагає ізоляції засудженого та визначає порядок здійснення засуджених наглядачів та контролю з використанням технічних засобів (ст.103 КВК України), передбачає проведення оперативно-розшукових заходів (стаття 104 КВК України), обшуки (частина п'ята статті 102 КВК України) та інші запобіжні заходи у виправних закладах.

2. Соціальна функція режиму виконання та відбування покарання реалізується при застосуванні до ув'язнених засобів виправлення та ресоціалізації. Виправлення та ресоціалізація — ключові категорії застосування великої кількості кримінально-правових норм, які слід розуміти як сукупність державних та недержавних заходів, визначених кримінальним законодавством, іншими нормативно-правовими актами у сфері виконання та відбування вироки, шляхом виправного впливу на свідомість осіб, засуджених за вчинення злочинів, для досягнення основної мети — покарання.

Всі функції режиму спрямовані на досягнення тих самих цілей: виховання засудженої людини; добровільне дотримання йми правил

поведінки; виключення можливостей для вчинення злочинів і, зрештою, їх виправлення та ресоціалізація.

3. Фактори, що спричиняють злочинність, поділяються на три основні групи:

1) детермінанти соціально-економічного, політичного, організаційно-управлінського, нормативно-правового, соціально-психологічного змісту, що визначають злочини та інші правопорушення у сфері економіки, управління, обслуговування;

2) детермінанти соціально-економічного, а також відповідного соціально-психологічного, культурного, морально-етичного змісту в значною мірою виробляються чинниками першої групи, насамперед матеріальними неприємностями та соціальними спотвореннями, що викликають самотивацію, у тому числі з метою:

а) забезпечення основних матеріальних потреб та умов;

б) збагачення, задоволення за рахунок покращення повсякденного комфорту, розваг, моди, ювелірних виробів, розкішного життя тощо;

3) детермінанти соціального та індивідуального психологічного характеру, що відображають негативне, нігілістичне, виразно індивідуалістичне ставлення до інших людей, цінностей їхнього життя, здоров'я, честі, гідності, прав та інтересів, у тому числі власності, а також правових та моральних норм, які повинні забезпечити їх реалізацію та захист

4. Поняття «ізоляція засуджених» у кримінально-виконавчому аспекті це вимога режиму в виправних колоніях, яка є системою правил поведінки засуджених та персоналу, які визначають розміщення, правила руху та порядок спілкування осіб в установах виконання покарань, передбачених кримінально-виконавчим правом, як за межами, так і за її межами.

Нагляд засуджених, а також соціальний контроль, спрямований на перевірку відповідності поведінки особового контингенту встановленим нормам, що регулюють порядок виконання та покарання кримінальних

покарань у вигляді позбавлення волі на певний період і життя позбавлення волі.

У разі загрози життю та здоров'ю засуджених, які відповідно до закону вирішили застосувати захисні заходи у зв'язку з їх участю у кримінальному провадженні, адміністрація пенітенціарної установи вживає заходів для забезпечення безпеки ці особи. Крім того, для зазначених осіб можуть застосовуватися наступні заходи: ізольоване тримання; переведення до іншої установи виконання покарань; зміна умов утримання осіб, для яких застосовуються заходи безпеки, здійснюється відповідно до вимог, передбачених КВК України та законодавством України

5. Регулювання та дотримання правил використання обмежень щодо прав засуджених є надзвичайно важливим питанням у пенітенціарній системі. Рівень обмежень прав засуджених визначає репресивний характер покарання та процес його виконання. Обмеження щодо прав засуджених повинні відповідати міжнародним стандартам. Частина 3 ст. 63 Конституції України зазначається, що засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законом та встановленими вироком суду. Обмеження щодо прав засуджених повинні встановлюватися лише законом. Не можуть бути встановлені обмеження щодо прав громадян за підзаконним законодавством, а також відомчими нормативними актами. Більше того, їх не можна передбачити за дорученням посадових осіб органів, які виконують покарання. Тільки обмеження прав, передбачені законом, можуть встановлюватися судовим рішенням, обмеження не встановлені рішенням суду як такими, і встановлені лише межі їх застосування, що виявляється в кількісних (тривалість покарання) та якісних показниках (тип покарання). Для визнання обмежень, передбачених законом, необхідно встановити відповідність наступним вимогам: 1) можливість обмеження закріплена в національному законодавстві; 2) правила повинні бути доступними для громадян; 3) норма не може розглядатися як закон, якщо вона не сформульована достатньою мірою чіткості, яка дозволяє людині

співвідноситись з нею своєю поведінкою, оскільки ця особа, принаймні, загалом розуміла, що це вимагається законом; 4) закон забезпечує належний захист від свавільного втручання в основні права. Це положення відображено у пункті 60.1 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, в якій зазначено, що режим, прийнятий в установі, має прагнути звести до мінімуму різницю між життям у в'язниці та життям у свободі, яка вбиває "почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності та європейських правил пенітенціарної системи: обмеження, що застосовуються до осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімальними та повинні відповідати законній меті, яку вони дотримуються. Вони також повинні бути індивідуалізовані, автоматичні обмеження не дозволяються. Кожне обмеження повинно бути мотивоване на основі індивідуальної оцінки ризиків та потреб. Отже, будь-яке обмеження прав засуджених можливе лише за умови, що вони відповідають трьох компонентному тесту.

6. Законодавець у ст. 100 КВК України закріпив принципи прогресивної тюремної системи та передбачив можливість зміни умов покарання в межах однієї колонії (переведення в інший структурний дільничний округ) або шляхом переведення в колонію іншого типу (до колонії мінімальної безпеки з полегшеними умовами тримання під вартою). Основна умова зміни умов утримання — поведінка ув'язнених під час відбування покарання.

Зміна умов утримання межує з дисциплінарними заходами та заохоченнями. Якщо дисциплінарні стягнення та заохочення застосовуються у разі одноразових негативних чи позитивних дій і не тягнуть за собою подальшої зміни правового статусу, то зміна умов тримання під вартою є реакцією на відносно стабільну негативну чи позитивну поведінку засудженої особи та виражається у відносно постійній зміні умов їх утримання.

Суть інституту зміни умов утримання ув'язнених до позбавлення волі полягає у зміні їх правового статусу, зокрема, обсягу прав, як у напрямку ослаблення обмежень, так і в напрямку посилення останніх.

У виправних колоніях встановлюються такі розділи: карантин, діагностика та розподіл; ресоціалізація; посилений контроль; соціальна реабілітація. Ці секції ізольовані один від одного.

7. Основні напрямки діяльності з забезпечення відповідності міжнародним стандартам прав і свобод засуджених осіб до позбавлення волі можуть бути зведені до наступного:

1) подальше поступове покращення умов відбування покарань та їх поступове наближення до вимог міжнародних стандартів та позитивного досвіду покарання у провідних країнах світу;

2) пошук нових форм та методів виховної роботи з засудженими та якісне удосконалення їх змісту, зокрема, забезпечення ефективної соціальної адаптації;

3) покращення кадрового забезпечення пенітенціарних установ та установ відповідно до вимог реформ, що здійснюються.

З метою закріплення результатів виправлення та ресоціалізації засуджених, реалізація яких здійснюється за допомогою складових режиму виконання та відбування покарань в кримінально-виконавчих установах закритого типу вважаємо за необхідне внести наступні пропозиції.

1. До Кримінального кодексу України.

П. 4 та 5 стаття 81. «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання» викласти в наступній редакції:

Пункт 4. Особа, що до якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, після звільнення повинна з'явитись до визначеного уповноваженого органу з питань пробації, виконувати обов'язки покладені на неї судом до закінчення призначеного терміну відбування основного покарання.

В разі невиконання до закінчення терміну покарання, обов'язків покладених на особу, щодо якої застосовано звільнення від відбування покарань з випробуванням суд на підставі подання уповноваженого органу з питань пробації скасовує постанову про умовно-дострокове звільненні від

відбування покарання і особа продовжує відбувати термін основного покарання.

Пункт 5. У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 цього Кодексу.

У зв'язку з прийняттям таких до Кримінального кодексу України необхідно внести відповідні зміни і до інших законів та підзаконних нормативних актів (Кримінально-виконавчий кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, тощо).

